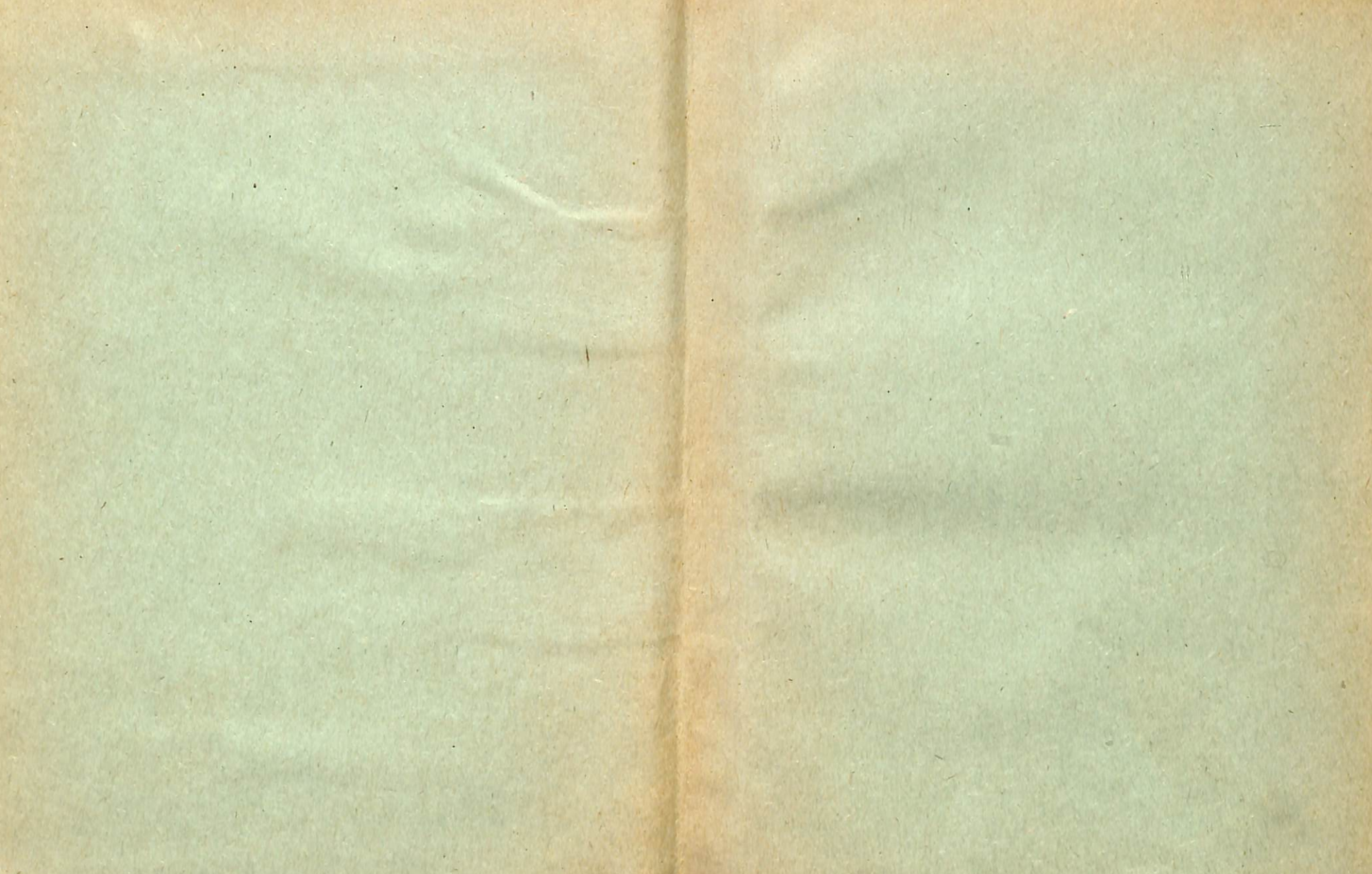

29171.09

17-74

ՆՇԱՆԱՎՈՐ ՄԱՐԴԿԱՆՑ
ԿՅԱՆՔԸ

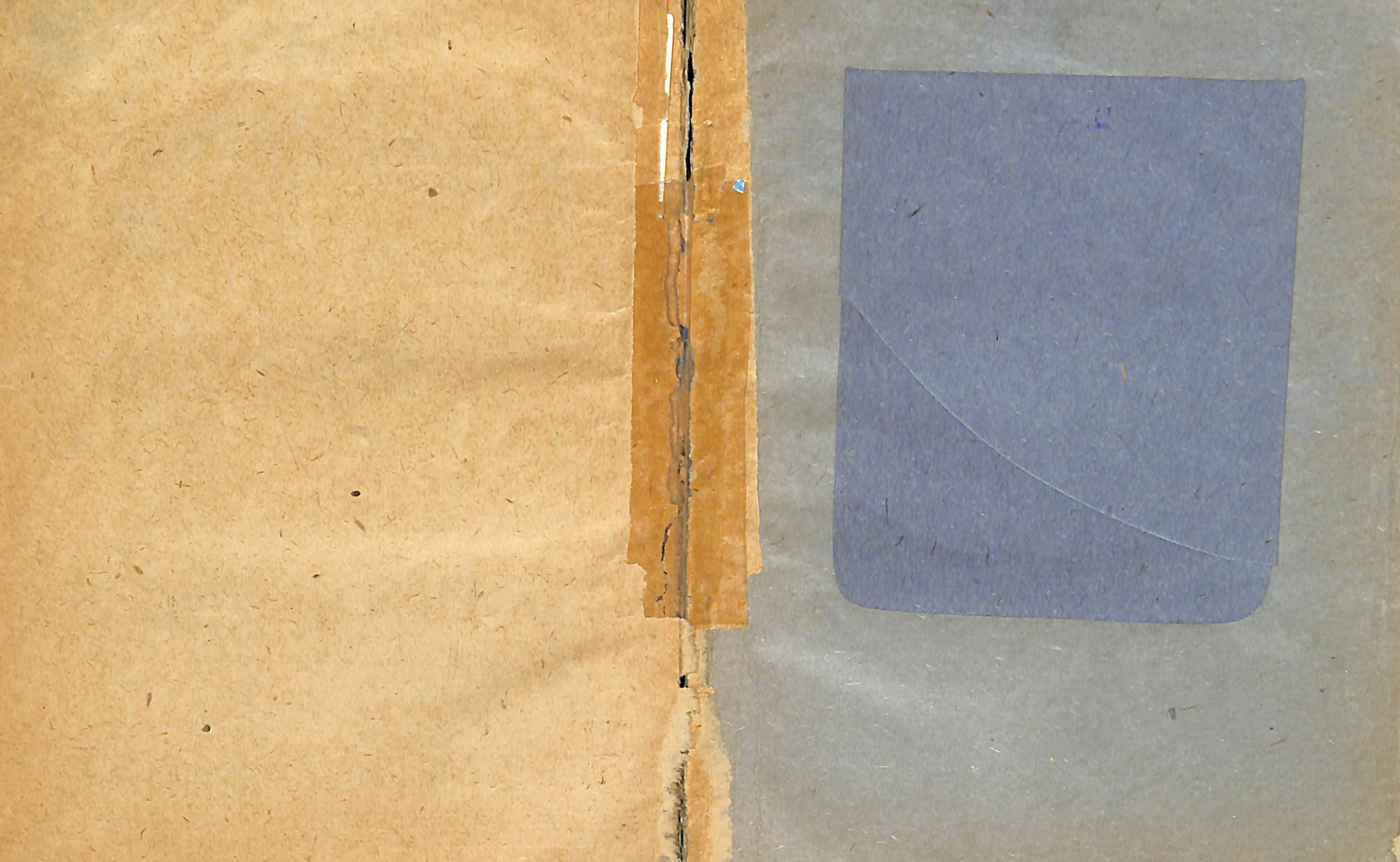
ՌՈՍԿԻՆ

ԶԵԽՈՎԻ ԿՅԱՆՔԸ

891.71.09

П-74

ՊԵՏԱԿԱՆ

ՆՃԱՆԱԿՈՐ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԿՅԱՆՔԸ

ՅԵՐՐՈՐԴ ԳԻՐԺ

Ա.Պ.ԶԵԽՈՎ

1860-1904

ՅԵՐԵՎԱՆ-1937

891-71-09

ՌՈՍԿԻՆ

179 NOV 2010

Ռ-74

պր.

ԶԵԽՈՎԻ
ԿՅԱՆՔԸ

52

ՊԵՏԼՐԱՏ
ՀԱՅԵՍՏԱՆԻ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱՍՏ. ԳՐԱԴԱՆՈՒԹՅԱՆ ԸՄԺԻՆ

24 JUL 2013

14,900

Մաքսիմ Գորկի. Տեղ-Հովնանյան
 Մաքսիմ Գորկի. Ռուբեն Զաքյան
 Տեղ. խմբագիրը՝ Ան. Գառնապետյան
 Սրբազան Ս. Շահբազյան

2749
 40

ԱՌԱՋԻՆ ԳԼՈՒԽ

ՏԱԳԱՆՐՈԳՈՒՄ

«Վիշապածուկը սեծ գլուխ ունի»

«Մոյսեսիները տանը յես «մտերիմ» եյի քեզ հետ։
 Մենք ունեյինք «Վասիլի» անուանով հետիոտն մի
 հեծյալ և մեծ թվով տուփեր՝ խանութից գողացած։
 Տուփերից մենք ամբողջ բնակարաններ եյինք կա-
 ուցում Վասկայի համար, կանթեղներ եյինք վառում
 և յերեկոները ժամեր շարունակ հստած, դիտում եյինք
 աչդ յերեկայական սենյակների շարքերը, ուր փայ-
 տյա, ողած և չուած վտանքով հեծյալ Վասկային առաջին
 տեղն էր հատկացվում։ Դու մտածող եյիր աչն ժամա-
 նակ և, հավանորեն, խորհրդածում եյիր «Վիշապս ձուկը
 մեծ գլուխ ունի» թեմայով։

Յես այն ժամանակ գիմնազիայի յերկրորդ դասա-
 րանում եյի։ Հիշում եմ աչդ այն պատճառով, վոր
 մեկ անգամ, քեզ հետ «մտերմացած» լինելով, յես
 յերկար և տխուր տրտում, քո խաղալիքների նայե-
 լով, միտք եյի անում աչն մասին, թե ինչպես խու-
 սափեմ ձեծից, ստացածս միավորի համար։

Հետո յես խռովեցի քեզնից: Դու սնդուկի վրա նստած, յերկար և շատ լաց եյիր լինում, խնդրելով՝ «մտերմացիր ինձ հետ», բայց յես անդդովելի մնացի և քեզ հետ մտերմութունը ստոր բան եյի համարում...

Հետո անցան տարիներ... Հիշում եմ քեզ նախապատրաստական դասարանում. հիշում եմ, ինչպես մենք հայրական խանութի լիակատար տերն եյինք դառնում, յերբ նա մեկնում եր Մոսկվա...

Իմ ազգեցութունը, վորպես ավագ յեղբոր ըստ սկզբունքի, սկսեց չքանալ... Վորպեսզի քեզ նորից նվաճեմ, յես թիթեղյա արկղով խփեցի քո գլխին: Դու, հավանորեն, հիշում ես այդ: Դու հեռացար խանութից և զնացիր հայրիկի մոտ: Յես սաստիկ ծեծի եյի սպասում, բայց մի ժամից դու վեհապանձ, Գավրյուշկայի ուղեկցությամբ, անցար իմ խանութի դռան առաջից ֆատերի¹ ինչ վոր հանձնարարությամբ և դիտավորյալ չնայեցիր ինձ վրա: Յես յերկար նայում եյի քո յետևից, յերբ դու հեռանում եյիր և, ինքս չգիտեմ ինչու, լաց յեղա...

Յերեխան, վորը մտածում եր, վիշապաձուկն արդյոք մեծ գլուխ ունի, Անտոն Չելսովն եր: Իսկ թիթեղյա տուփով նրա գլխին հարվածողը մեծ յեղբայր Ալեքսանդրը, վորը մեկ անգամ Անտոն Պավլովիչին գրած նամակում վերհիշում ե մանկության հեռավոր տարիները:

Չելսովներն այն ժամանակ ապրում եյին Տագան-բոգում:

Փողոցի յերկայնքով ձգվում եյին սպիտակ տնակներ շարքերը: Նրանց կսնաչ փեղկերը միշտ փակ

¹ Ֆատեր (գերմ.) հայրիկ:

եյին, տնակները թվում եյին մեռած: Սալարկած փողոցներում խոզեր եյին թափառում:

Մովի սեպ ափին ժանգոտած թնդանոթներ եյին դրած: Նավամատույցում մշակները ծուլորեն դատարկում եյին հունական առագաստանավերից և տաճկական ֆելցուգաներից կանթեղի յուղի տակառներ և ցարգրադի ծծակների արկղեր:

Մի ժամանակ Տագանբոգի նավամատույցի պանորաման ծանոթ ե յեղել ամբողջ աշխարհի ծովագնացներին: Տագանբոգ եյին գալիս նավեր Իտալիայից և Իսպանիայից, Անգլիայից և Յեզիպոտից: Նրանք բերում եյին համեմունքներ և գինի, վերադառնում եյին ուկրաինական ծանր ցորենով բեռնված:

Ընդարձակ առևտուրը արտասահմանի հետ Տագանբոգ եր գրավում ոտարերկրյա վաճառականների, արկածախնդիր մարդկանց և մաքսանենգների: Գաղտնի ստորերկրյա անցքերը տանում եյին դեպի մաքսանենգ ապրանքների պահեստները:

Հացամթերքների գրասենյակները մեծ մասամբ պատկանում եյին հուլներին և իտալացիներին: Նրանցից շատերը հին աշխարհակալների և ծովահենների հետնորդներն եյին: Հարստանում եյին աներեւակայելի արագությամբ: Յեվրոպայի մեծահարուստների ցանկում առաջիններից մեկը համարվում եր Տագանբոգի բնակիչ հուլն Մարկ Վալյանտն:

Նուրբ քանդակածեփը զարդարում եր առանձնատների ձախատներն, ուր ապրում եյին հարուստ ոտարերկրյա վաճառականները: Նրանց համար Իտալիայից ոպերային խումբ եյին հրավիրում Տագանբոգ:

Պետրովսկի փողոցի նեղ թաղամասում յերգել և հռչակավոր արտիստուհի Պաուլինա Լուկկան և փայ-

տիկն ե շարժել հռչակված դիրքից յոր Հաստանո Մոլլան: Այդտեղ Շեքսպիրի վորդերգություններն են խաղացել մեծ դերասաններ նեգր Ուրիշը և իտալացի Տոմազո Սալվինին:

Դա անցյալ դարի կեսերին եր: Հետո Տազանրոգի գործերը վատացան: Հարևանության մեջ նոր քաղաք սկսեց աճել՝ Ռոստովը: Առևտուրը անցավ նրան: Նավերն այժմ անցնում էին Տազանրոգի մոտով:

Տազանրոգը մարում եր:

Տազանրոգի փողոցներից մեկում՝ Պոլիցեյսկի փողոցում, ապրում եր առևտրական Պավել Յեգորովիչ Չեխովը: Նա վորոնեթյան ճորտ գլուղացիներից եր: Մանուկ հասակում ծառայել եր վորպես «գուլքնի աշկերտ», հետո «ապրանք տանող» և ավագ գործակատար տազանրոգյան վաճառական, միլիոնատեր Կորեկինի մոտ: Ամուսնանալով մարշանսկեցի մի վաճառականի աղջկա՝ Յեվգենիա Յակովլևնա Մորոզովայի հետ և մի փոքր դրամագլուխ հավաքելով, Պավել Յեգորովիչն հիմնում ե իր սեփական գործը՝ նպարեղենի խանութ, գինետնով: Գինին վաճառվում եր այնտեղ «գուլքս տալով և ներսում խմելով»:

1860 թվի սկզբում Պոլիցեյսկի փողոցի տնակում մի փայտյա որորոց յերեվաց. հունվարի 17-ին¹ ծնվեց Չեխովների յերրորդ վորդին: Անվանեցին նրան Անտոն:

ՓՈՔՐԻԿ ՏԱԺԱՆԱԿԻՐՆԵՐ

Կյանքը Չեխովների ընտանիքում ընթանում եր մեկ ընդ միշտ սահմանված կարգով:

Պավել Յեգորովիչը սիրում եր յեկեղեցական յեր-

¹ Նոր տոմարով հունվարի 29-ին:

գեցողություն: Նա կազմել եր իր սեփական յերգեցիկ խումբը և հանդես եր գալիս յեկեղեցիներում: Իր կրտսեր վորդիներին Պավել Յեգորովիչն ստիպում եր խմբում կատարել բարձր ձայները՝ առաջին ձայնը:

Յեգեցողությունը տեղի յեր ունենում յերեկոները: Պավել Յեգորովիչի խանութ էին հավաքվում դարբինները (Չեխովի յերգեցիկ խումբը բաղկացած եր գլխավորապես դարբիններից) և նստում էին ոճառի կամ մոմի արկղների վրա: Յեգեցողությունը տևում եր մինչև կես գիշեր: Յերեկոաների աչքերը փակվում էին, սակայն հեռանալ չէին համարձակվում: Իսկ լուսադեմին պիտի վեր կենային և յեկեղեցի գնային: Յեկեղեցում յերեխաները շատ ժամեր էին մնում կանգնած:

«Մեզ վրա նայում ելին գորովանքով և նախանձում էին իմ ծնողներին, իսկ մենք այդ ժամանակ մեզ զգում էինք վորպես փոքրիկ տաժանակիրներ»:

Այսպես ե վերհիշում Չեխովը այդ ժամանակներին մասին շատ տարիներ հետո:

Այն բոլոր հարցերում, ինչ վերաբերում եր յեկեղեցական ծեսերի կատարմանը, Պավել Յեգորովիչը խիստ եր և անգութ: Տանը յերեխաներին հարկադրում էին անվերջ աղթքներ ասել և բազմաթիվ անգամ ծուր դնել: Յեթե Պավել Յեգորովիչի մոտ վարդապետներ և քահանաներ էին գալիս, յերեխաները պետք ե համբուրեյին նրանց ձեռները:

Տանը սահմանված կարգերից, յուրաքանչյուր թերացման համար Պավել Յեգորովիչը խստորեն պատժում եր: Անտոնյան շատ անգամ եր ծեծ ուտում:

Ընտանիքում միակ մխիթարությունը մայրն եր՝ հեզ և սիրող մի կին: Բայց Յեվգենիա Յակովլևնա

ամեն բանում յենթարկվում եր ամուսնուն և չեր կարողանում յերեխաներին պաշտպանել Պավել Յեգորիչի կոշտ խոսքից և ծանր ձեռքից: Նա գաղտնաբար միայն փայփայում եր Անտոշային:

Բացի յեկեղեցական յերգեցողութունից, մի տառապանք ևս կար՝ խանութը: Պավել Յեգորիչը հարկադրում եր վորդիներին հերթով որապահություն անել իր նպարեղենի խանութում:

— Բակում թրև գալու բան չկա, խանութ գնա և լավ մտիկ տուր, առևտուր սովորիր,— շարունակ լսում եր Անտոշան հորից:

Յերկար ժամեր Անտոշան նստում եր հետևյալ մակազրությունն ունեցող խանութում՝

Թեյ, ռաբաբ, սուրճ, ոճառ, յեթիկ
յեկ այլ գաղութային ապրանքներ

Այդ «գաղութային ապրանքները» շատ բազմազան եյին՝ տառեխներ և ծրարներ, սանրեր և համեմունքներ, ծծակներ և կոշկաներիկ... Վաճառում եր Պավել Յեգորիչը նույնպես թելի վրա հաղցրած, չորացած ձկան սուր հոտ ունեցող չիրուս կոչված սառնաշաքար, մոմե լուցկի, աշակերտական տետրակներ 3 և 5 կոպեկանոց: Մեկ անգամ խանութ և գալիս Անտոշայի ընկերուհի Մանյա Դրոստին: Տետրակի համար վճարում ե 3 կոպեկ, բայց սխալմամբ հինգ կոպեկանոց տետրակ ե վերցնում: Պավել Յեգորիչը վազում ե Մանյայի չետեից և հայհոյանքով խլում ե տետրակը:

Անտոշան դասերը պատրաստում եր խանութում: Ձմեռը խանութում սաստիկ ցուրտ եր, յերեխաների ձեռները կապտում եյին: Մյուս որը, խանութում նստելու պատճառով, Անտոշան գիմնադիպյում միավոր եր ստանում դասը վատ պատրաստած լինելու համար: Իսկ միավորի համար Պավել Յեգորիչը ծեծում եր:

Ոտար մարդկանց մոտ եր Անտոշան ջերմություն և փաղաքշանք վորոնում, ընտանիքում ամենևին չունենալով այդպիսիք: Փախչում եր Մարֆա Իվանովնա և Լյուդմիլա Պավլովնա հորաքույրերի մոտ, վորոնք յերկուսով ել ջերմ սիրում եյին Անտոշային: Դժկամակությամբ եր Անտոշան տուն վերադառնում:

— Ինձ համար այստեղ լավ ե,— հաճախ ասում եր նա Լյուդմիլա Պավլովնային:

«ՆԵՈՆ ԱԼՖԱՎԵՏԱՐԻՈՆ»

Պավել Յեգորիչը մեծ ընտանիք ուներ: Իսկ իր խանութում գրոշներ եր վաստակում:

Յերբեմն տան առաջ կանգ եր առնում գույգ ձի լծած մի կառք: Հարուստ հույնի մոտ ծառայող կառապանը խանութ եր մտնում և թուրթուն գնում: Պավել Յեգորիչն այն ժամանակ հիշում եր Վալյանույի և Ալֆեդակի առանձնատները: Յերեկոներն այդ տներում մեծ ջահեր եյին վառվում: Բաց լուսամուտից լույս և յերաժշտություն եր լցվում փողոցը: Հուլյների առանձնատները դոյալների եյին նմանվում:

Պավել Յեգորիչի ծանոթ հուլյները խորհուրդ եյին տալիս յերեխաներին հուներեն սովորեցնել:

— Մեզ մոտ Հունաստանում ամեն ինչ կա,—

բացականշում եր Սամատին, Չեխովի խանութի մշտական հաճախորդը:

Յեվ այդ ասելիս, մի բաժակ գինի յեր խմում:

Ու Պավել Յեգորիչը վորոշում է Նիկոլային և Անտոշային տալ հունական յեկեղեցուն կից դպրոցը:

Դպրոցը ղեկավարում եր Նիկոլայ Սպիրիդոնովիչ Վուչինան, հրաշեկ մորուքով մի հուշն: Նրա անցյալը խորհրդավոր եր: Ինքն իր մասին պատմում եր, վոր Տագանրոգ է յեկել առանց «փանթալոնի»:

Վուչինայի դպրոցը կոչվում եր հնգամյա: Իայց հինգ դասարանն ել տեղավորված եր մեկ սենյակում: Սենյակում հինգ շարք նստարան եր դրված: Յուրաքանչյուր շարք ուներ թվակիր տախտակ՝ I, II, III և այլն: Դա ել հենց դասարանն եր:

Առաջին շարքում յերեխաները բացականշում եյին՝

— Ալիբ, բեն, գիմ, դա, յեչ:

Վերջին շարքում նավագների շապիկներ հագած պատանիներ եյին նստած և խռպոտ ձայներով անգիր սերտում եյին Հունաստանի պատմությունը:

Չեխովներին նստացրին առաջին շարքում: Վուչինան նրանց առաջ դրեց մի մի լղարիկ գրքուկ: Կոչվում եր այդ գիրքը «Նեոն Ալֆավիտարիոն», վոր հայերեն կնշանակե «նոր ալբեմնարան»:

— Վաղը, — ասաց Վուչինան, — յուրաքանչյուր գըրքի համար պետք է քսան կոպեկ բերեք: Ասացեք հայրիկին: Իսկ այժմ սովորեցեք՝ ալիբ, բեն, գիմ...

Դպրոցում սովորում եյին գլխավորապես հուշն նավաստիների և Տագանրոգի կառապանների յերեխաները:

Աշակերտների սիրած դրամուսնքը նավահանգընտում թափառելն եր: Այնտեղ ոտարերկբյա նավեր եյին բեռնթափում: Նավամատույցում արկղների և հակերի լեռներ եյին գոյանում, վորոնցից նարնջի և չամիչի նուրբ բույր եր գալիս: Յերեխաների հարձակումներն այդ ապրանքների վրա հաճախ անհաջողության եր մատնվում: «Նեոն Ալֆավիտարիոն» ձեռներն եյին առնում նրանք արյունոտած դեմքերով:

Վուչինայի դպրոցում նույնպես նրանց ձեռում եյին: Առաջին իսկ դասերին Նիկոլայը և Անտոնը զգացին ուսուցչական քանոնի հարվածները: Անտոշան ատեց Վուչինային:

Մեծ ուրախությամբ դիտում եյին աշակերտները ինչպես սաստիկ զայրանում է Վուչինան, չերբ դպրոցի բաց լուսամուտներից ներս ելին նայում փողոցի յերեխաները և խմբով ծաղրում եյին Նիկոլայ Սպիրիդոնովիչի հրաշեկ մորուքը:

Շեկը կարմրին է հարցնում,

Ինչո՞վ ես մորուքդ ներկում:

Վուչինան փողոց եր նետվում, ուսական հայհոյանքները հունականի հետ խառնելով: Յերեխաները փախչում եյին և Վուչինան, դասարան վերադառնալով, զայրույթից հարվածում եր քանոնի վոչ թե տափակ կողմով, այլ կողքով. այդպես ավելի մեծ ցավ եր պատճառում:

Պավել Յեգորիչը դպրոց եր գալիս տեղեկանալով վորդիների հառաջադիմության մասին: Վուչինան հավատացնում եր, վոր ամեն ինչ սքանչելի յե: Յեղբայրները նույնիսկ պարգևատրվեցին «բրավոնով»

(«բռավո» բառից)՝ խրախուսական գրի նման մի բան։ Նիկողայը տուն բերեց թերթիկ «Եսկվիս» մակագրությամբ, վոր հունարեն նշանակում է բարեպաշտ։ Անտոռայի բրավորնում գրված էր՝ «Եպիմելի», այսինքն՝ ջանասեր։

Մեկ անգամ Պավել Յեգորիչը հրավիրեց իր մոտ ծանոթ հուշներ, վորդիների գիտությամբ պարծենալու նպատակով։ Բայց պարզվեց, վոր այիբ, բեն, գիմից այն կողմ վոչ «բարեպաշտը», վոչ «ջանասերը» առաջ չեկին գնացել։ Այդ ուր Ստամատին չբացականչեց՝ «Հունաստանում ամեն ինչ կա», իսկ Անտոռան քնելու գնաց արցունքոտ աչքերով։

Աշանը Անտոռայի համար կապույտ համազգեստ կարեցին և տվեցին գիմնապիտ։

ԱՍՏԻՃԱՆ ԳՋԼՈՂՆԵՐ

Զեխովն սկսեց հաճախել կաղարմայի նման մեծ, կեղտոտ-սպիտակ շենքը, յերկար կիսամութ միջանցքներով։ Այստեղ չկար Վուչինայի քանոնը, մարմնական պատիժները պաշտոնապես վերացած էին, բայց գիմնադիտաներին վերաբերում էին վորպես փոքրիկ հանցագործներ։ Դասարանների դռներում բացված էին փոքրիկ լուսամուտներ, ինչպես բանտի խցերում։ այդ լուսամուտներից «պեղեղները»՝ վերակացուները հետևում էին աշակերտների վարք ու բարքին։

Ինսպեկտոր Դյակոնովը, ձեռները շփելով և գլուխը ցնցելով, հոգի յեր հանում խրատներով ու հրահանգներով։ Դրանց իմաստը հետևյալն էր՝ գիմնա-

դիտները պետք է իրենց յուրաքանչյուր արարքը համաձայնեցնեն իշխանության հետ։

Առաջին դասարանների պատուհասը, աշխարհագրության և մաթեմատիկայի ուսուցիչ Կրամսակովն աշակերտներին դիմում էր վոչ այլ կերպ, քան՝

— Ե՛լ, հիմա՛ր, անասուն։

Զիկոն, հին հունական լեզվի դասատուն, աշակերտների ծնողներից կաշառք էր վերցնում լավ թվանշան նշանակելու համար, հինգեր և չորսեր նշանակելու միջոցով մի փոքրիկ դրամագլուխ կուտակելով, նա վերադարձավ իր հայրենիքը, Հունաստան։

Հատիներենի դասատուն, չեխ Ուրբանը, անխոնջ լրտեսում էր բարձր դասարանների աշակերտներին և անթիվ մատնություններ էր գրում նրանց դեմ, մեղադրելով ընդհատակյա հեղափոխական խմբակների պատկանելու մեջ։ Իշխանությունը խրախուսում էր Ուրբանի լրտեսական աշխատանքը։

Գիմնադիտները պաշտպանվում էին իշխանությունից ծաղրով։ Դյակոնովի քաջվածքը փափուկ էր, անլսելի, նրան անվանեցին «քառասնոտն»։ Կրամսակովը յերկար, ցած կախված բեխերով նման էր չինացու՝ նա կոչվեց «չինական իմպերատոր»։ Դաստիարակին, զվիցե բացի Մոնտանրուժին կոչում էին Բաժակ Իվանիչ։

Բայց գործը միայն մականուններով չէր սահմանափակվում։ Ուրբանն այնպիսի տառապանքներ, վոր գիմնադիտները մահափորձ կատարեցին նրա կյանքի դեմ. Ուրբանի բնակարանում պաթյուն կաղմակերպվեց։

«Աստիճան գջլողներ» — այսպես անվանեց Զեխովն

այդ մանկավարժներին: Նրանցից զանազանվում էր միայն մեկը: Դա Ս. Պ. Պոկրովսկին էր: Լինելով զարգացած և սրամիտ, նա դասարանը գրավում էր զրահանուլթյան մասին ունեցած գրույցներով: Նրա դասին խոսում էին Շեքսպիրի, Գյոթեյի և Պուշկինի մասին: Պոկրովսկին վոչ միայն չէր լրտեսում աշակերտներին, այլև հաճախ թագցնում էր իր մոտ բարձր դասարանների աշակերտներին վոստրիկանուլթյան հետապնդումներից:

Պոկրովսկին մեծ ազդեցութիւն է ունենում Չեխովի վրա: Նա նկատում է իր աշակերտի յերգիծաբանական տաղանդը և աշխատում է դարգացնել այն:

Ինքը Պոկրովսկին Շչեգրինի մեծ յերկրպագու էր: Նա Չեխովի մեջ հետաքրքրութիւն է արթնացնում դեպի հոչակավոր յերգիծաբանի ստեղծագործութիւնները:

Պոկրովսկին Չեխովին գրատախտակի մոտ է կանչում այսպես՝

— Չեխոն-տե:

Տարորինակ մականունն ալիպես ել մնաց:

Պավել Յեգորիչն այնքան ել չէր հավատում, վոր իր յերեխաներին կհաջողվի «գրոց մարդ» դառնալ: Համենայն դեպս Չեխով յեղբայրներին ընդունել տվին դավառական դպրոցի արհեստագործական դասարաններն, ուր կարող էին սովորել նաև գիմնազիստները: Դպրոցը կառավարում էր մի մարդ այնքան յերկար մորուքով, վոր նրանով մաքրում էր աշխատանքի ժամանակ ծնկներին դրած տախտակի վրա յեղած կտորտանքը: Նիկոլայ և Իվան Չեխովներին շուտով արհեստագործական դասարաններից

արձակեցին «գորեղ վարքի և դանդաղ հառաջադիմութիւն» համար, ինչպես ասված էր պաշտոնական փաստաթղթում: Անտոնին թողեցին: Նրան դերձակութիւն էյին սովորեցնում, և շուտով նա սկսեց յերկալ իր կարած մակարոնի նման բարակ տրիկոյի անդրափարտիկով կամ աներեակալելի գուլնի վերնաշապկով:

Այնուամենայնիվ Անտոշայի կյանքում կային և ուրախութիւններ: Պոլիցեյսկի փողոցի վերջում բացվում էր ծովը: Անտոշան ամառը կառթը վերցրած, ամբողջ որերով անհայտանում էր հավահանդստում: Հաճախ յերեխաները գնում էյին քաղաքից դուրս Յելիզավետինյան պուրակը: Այնտեղ նրանք «զբաղվում էյին զանգեր վորոնելով», ինչպես և վայել էր Մայնրիդի և Ֆենիմոր Կուպերի ընթերցողներին:

Չեխովների տան յետևը ընդարձակ ամայի մի տեղ կար, քոլուտով և կանեփով ծածկված: Այդ տեղը կոչվում էր «հավի թագավորի կալվածք»: Այդտեղ Չեխովը սարյակ և սերինոս էր վորսում: Վորսած թռչունները փոխանակում էր կամ ծախում: Իր մանկութիւնն է վերհիշում Չեխովը, յերբ «Իմ կյանքը» պատմվածքում նկարագրում է, ինչպես հերոսը սերինոսը հաջողեցնում է մեկ կոպեկով ծախել՝ «այնուամենայնիվ փոքրիկ ոգուտ է»:

Միւրում էր Անտոշան տարբեր տեսակ ծպտվել: Մեկ անգամ նա մուրացկանի նման հազնված, գնում է իր քեռու՝ Միտրոֆոն Գեորգիևիչի մոտ: Քեռին նրան չի ճանաչում և յերեք կոպեկ վողորմութիւն է տալիս:

Ամառը Անտոշան գնում էր տափաստան, պապի մոտ: Պապն ապրում էր Տագանրոգից վաթսուն վերստի

վրա յեղած Կնյաժոյում, ուր կալվածքի կառավարիչ եր: 3եզան սայլով մինչև Կնյաժոյ հասնելը տեսում եր մի քանի որ: Այդ որերին Զեխովն իրեն ազատ եր զգում և տափաստանում ամեն ինչ նրան թվում եր ցնծալից և յերջանիկ:

ՅԵՐԿՈՒ ԹԱՏՐՈՆ

Զեխովը տասներեք տարեկան եր, յերբ առաջին անգամ թատրոն ընկավ:

Ներկայացնում եյին «Ջրնաղ Հեղինե» ոպերետ-կան: Յերկինքը կնճռոտվում եր, լուսինը լույս եր ար-ձակում ինչպես դեղատան լուսամուտի դեղին գունդը: Բայց յերկինքը, սյուները և լուսինը Զեխովին սքան-չելի թվացին:

Այդ որվանից Զեխովն անհամբեր սպասում եր, յերբ պիտի մեծ դասամիջոցին յերևա ժորժը՝ թատ-րոնի հայտարարություններ տարածողը: Նա հայտա-րարում եր առաջիկա որերի ռեպերտուարը: Յիթե ռեպերտուարը հետաքրքիր եր լինում, ժորժին թուցը-նում եյին ոգում:

«Գանգեր վորոնելը» և նույնիսկ սերինոսներ վոր-սալը անցան յերկրորդ շաբթը: Ամբողջ փողը, վոր հաջողվում եր Զեխովին հավաքել, գնում եր թատրոնի վրա: Բարեբախտաբար Զեխովը ծանոթանում ե թատ-րոնի մեքենավարի հետ: Նա ձրիաբար տեղավորում եր նրան պատշգամբում: Զեխովը հաճախ թատրոն եր գնում գիմնադիայի դասընկեր Վիշնևսկու հետ: Վիշ-նևսկին հետագայում դարձավ Մոսկվայի Գեղարվես-տական թատրոնի հայտնի դերասան և Զեխովի պիես-

ների առաջին դերակատարը: Զեխովը նվիրել ե Վիշ-նևսկուն իր լուսանկարը հետևյալ մականգրությամբ. «Պետրարկի և Ժորժի ժամանակացին»: Մականգրու-թյունը թվում եր խորհրդավոր. չե՞ վոր իտալական հռչակավոր բանաստեղծ Պետրարկն ապրել ե XIV դարում: Բայց Տագանրոգի թատրոնի մեքենավարին Պետրարկ եյին կոչում...

Թատրոն հաճախելու համար պետք եր ստանալ գիմնադիայի իշխանութան թույլտվությունը: Թույլ-տվություն դժվարությամբ եյին տալիս և միայն տոն որերին յեղած ներկայացումներին: Արգելքից խուսա-փելու համար Զեխովը քաղաքացիական հագուստ եր հագնում: Սակայն այդ ել միշտ չեր ոգնում, վորով-հետև դասարանական վերակացուները թատրոն եյին գալիս դիտմամբ հետախուզելու գիմնադիստներին: Զեխովը հարկադրված եր լինում յերբեմն վոչ միայն հագուստը փոխել, այլև գրիմ անել: Նա թատրոն եր գնում մորուք կպցրած և ակնոց ծածկած: Այդ դեպ-քում այդ տարրերնակ արարածը համարձակորեն անց-նում եր ուսուցչական համազգեստ հագած կերպարան-քի մոտով:

Պատշգամբում տեղերը համարակալված չեյին և, վորպեսզի առաջին կարգերում տեղ դրավի, Զեխովը թատրոն եր գնում ներկայացումն սկսվելուց յերկու ժամի չափ առաջ: Թատրոնը դատարկ եր: Լուսավոր-վում եր միայն մեկ գազի լապտեր և վերևից սրահը սև փոսի եր նմանվում: Պատշգամբը լցվում եր հա-ժարակությամբ և Զեխովին սեղմում դեպի բարյերը: Հանդիսականներն արեւածաղկի սերմ եյին չոթում,

միջարարներին դիտում եյին ռթյակներում նստած հուշն միլիոնատերերին իրենց կանանց հետ:

Նախկին Պոլիցեյսկի փողոցի տնակում, ուր ծնվել է Չեխովը, այժմ ել կախված է այն հայտարարութուններէց մեկը, վորը կպցնում եր ցանկապատներին ժորժը: Հայտարարութունը կրում է 1878 թիվը և հաղորդում է Ոստրովսկու «Գալլեր և վոչխարներ» պիեսի բեմադրության մասին: Ոստրովսկին Չեխով-գիմնազիստի սիրած դրամատուրգն եր: Ոստրովսկու «Անմեղ մեղավորներ» պիեսի բեմադրության ժամանակ Չեխովը, հետեւելով մոր և վորդու վիճակին, արտասովում ե:

Չեխովը թատրոնում տեսնում է նաև շատ այլ ներկայացումներ, Ֆրանսիական «Յերեք գլխարկ» ուրախ վոդևիլը, «Թալանված փոստ» հափշտակիչ դրաման, «Փարիզյան մուրացկաններ» ղգայացունց մելոդրաման, «Թեյածաղիկ» ոպերետան:

Յերկար ժամանակ հիշում եր Չեխովը «Թոմաս յեղբոր տնակը» պիեսը:

— Թոմ, քո ձեռքը ուժեղ է դեռևս,—տրագիկ բացականչեց նա, ձեռքը ընկերոջ ուսին դնելով:

Մի գիմնազիստ, Տազանրոզի խմբի դերասաններէց մեկը վորդին, Չեխովին տանում է կուլիսները: Չեխովը ծանոթանում է դերասանների հետ, դիտում է, ինչպես են դրվում դեկորները: Իր ամբողջ կյանքում Չեխովին հետաքրքրում են կուլիսները և թատրոնական մեքենաները:

Բացի քաղաքային թատրոնից՝ Չեխովի կյանքում կար նաև մեկ այլ թատրոն՝ ընտանեկանը: Չեխովի յեղբայրներն իրենց տանը ամբողջ ներկա-

յացումներ եյին կազմակերպում: Խմբի առաջին դերասանը Անտոնն եր: Վոգեւորութեամբ նա խաղում եր հիվանդի ատամները քաշող բուժակի դերը. պատկերացնում եր, ինչպես Տազանրոզի քաղաքապետը, իշխան Մակսուտովը լերւում է յեկեղեցում կամ գին-վորական շքահանդեսին, դասախոսում եր աշխարհի ստեղծագործութեան մասին, վորը ինքն եր գրել. կորնթյան անկորիզ չամիչն այնպես եր խառնված հասարակ չամիչի հետ, վոր առաջին որերը վոչ մի կերպ զանազանել չեր լինում նրանց, իսկ լուսինը լվանում եյին լվացարարուհիները...

Չեխովի գիմնազիական դասընկեր Անդրեյ Դրոստի տանը պատանիները «Իսկական» թատրոն են պատրաստում: Թութակներով և մեծ հագարան բլրուկով զարդարված վարագույրը հյուրասենյակը բաժանում եր բեմի և պարտերի: Կողքի սենյակները վեր եյին ածել դերասանական ղգեստարանների: Փոքրիկ պատի պահարանում պահվում եյիր հագուստները, կեղծաները, հին խթաններ, և այդտեղ ել դրվում եյին ներկայացման համար պատրաստված կարկանդակները:

Ներկայացումներին շատ բազմութուն եր հավաքվում: Գալիս եր հացավաճառ, հարուստ հուշն Բրուսալին, գալիս եր Միտրոֆոն Գեորգիևիչը՝ Անտոնայի քեռին: Յերեխաները հետաքրքրութեամբ դիտում եյին նրան. նրա անթիվ յերկրպագութունները սրբապատկերներ կախված անկյուղի կողմը, խաչակնքումները, մորուքը տարորինակ եյին թվում և մասամբ վախ պատճառում:

— Յեթե աստված որհնի,—ասում եր նա յուրաքանչյուր խոսքից հետո:

Հասարակութեանը տոմսեր ելին տալիս՝ սպիտակը պարտերի, գորշը՝ գալորկայի, միջանցքի։ Դալորկայում հավաքվում էին սպասավորները՝ աղախինները, խոհարարները, կառապանները՝ Անդրեյ Դրոսսիի մոր նախկին ճորտերը, վորոնք դաստիարակված էին խստագույն հնազանդութեան գաղափարով։ Որինակ, Աննա Ֆեոդոսևնայի աղախինը չէր համարձակվում հանվել այն սենյակում, ուր կախված էր տիրուհու նկարը։

Յերեխաները հուզմունքով վառում էին նավթի լամպերը՝ շատ անգամ էին դերասանները ներկայացման ժամանակ ցնցվում տրաքող ապակու ձայնից։ Դերասանների սենյակ էր գալիս Չեխովը։ Նրանից գոմի հոտ էր գալիս. Դրոսսիի տանը նա սիրում էր նայել, ինչպես է կառապան Ֆիլիպը հետևում ձիերին։

Թատրոնի ռեպերտուարը խիստ բազմազան էր։ Այսոր ներկայացում էին «Յերկրորդ գնդի աղջիկը» ռպերետան և հուսարական նշանազգեստ հագած գիմնազիստուհին, յեկվոր իտալական յերգչուհիների ձևերին նմանեցնելով, յերգում էր։

Դհււնդ, իմ յետեից,

Դհււնդ, իմ յետեից։

Իսկ հետեյալ անգամ բեմադրում էին արդեն Ոստրովսկու «Անտառը» և Չեխովը նեսչաստլիցեի դերն էր կատարում։

Դրոսսիի տանը բեմադրվում էին նաև Չեխովի պիեսները։ Դրանք Տազանրոգի կյանքից վերցրած տեսարաններ էին, վորոնց մեջ դիտողները հաճախ ճանաչում էին իրենց։ Այդ պիեսները գրվում էին

հատուկ տետրակներում։ Ներկայացումից հետո Չեխովը միշտ վոչնչացնում էր դրանք։ Չեխովի այդ առաջին ստեղծագործություններից վոչինչ չի մնացել, բացի աղոտ հիշողությունից։

Չեխովի մանկական հոգին թատրոնում էր ապաստան փնտռում նպարեղենի խանութից, վոսկյա կոճակներով համազգեստ հագած «հազարտոներից», տերտերների ձեռք համբուրելուց, հոր խստություններից։

Յեւ թատրոնում արթնացավ Չեխովի հետաքրքրությունը դեպի գրականությունը։

ՏԱԳԱՆՐՈԳՈՒՄ ՄԵՆԱԿ

Պավել Յեգորիչի առևտուրը վատ էր գնում։ Ավելի ու ավելի հաճախ էր նա գանգատվում Պերուշկինից և Տրետյակովից։ Դրանք հարուստ վաճառականներ էին, վորոնք ճնշում էին Պավել Յեգորիչի նպարեղենի առևտուրը։ Փորձեց նա փոխադրվել հունական խանութների և սրճարանների շարքը։ Այդտեղ գործերն ավելի վատ գնացին՝ հույները սիրում էին հավաքվել կրպակում, ասես ակումբ լինե՛ր այն, իսկ Պավել Յեգորիչը խիստ և անհաղորդակից բնավորություն ուներ։ Անհաջող գնաց առևտուրը նաև նորերս կառուցված յերկաթուղային կայարանի մերձակայքում։ Այդտեղ դժվար էր մրցել հարուստ մեծաքանակի վաճառականներ Տիտովի և Ամոսովի հետ։

Դործերը շտկելու համար Պավել Յեգորիչը մտածեց մեծ յեկամտաբեք տուն կառուցել։ Փողը չբավականացրեց, կարողացավ կառուցել միայն մի տխուր, փողոցի վրա յերեք լուսամուտ ունեցող տնակ։

Չվճարված պարտքեր առաջացան։ Պավել Յեգոր-

քիչին սպառնում եր «փոսը»՝ անվճարունակ պարտապանների բանաբը: Գաղտազողի գնացք նստեց Պավել Յեզորիչը դեպի Մոսկվա: Այնտեղ ապրում էյին նրա ավագ փորդիները:

Չեխովների տունը տիրեց մի ինչ վոր Գավրիիլ Պարֆենտեիչ: Կահ-կարասին տարան պարտքերի տեղ: Դա կատարյալ քայքայումն էր, ապրելու տեղ չունեյին: Յեվ Պավել Յեզորիչին հետևեց Յեվգենիա Յակովլևիչնան փոքր յերեխաների հետ:

Անտոնը միայնակ մնաց այժմ ոտարի տանը՝ հսկելու կարողության մնացորդին և ավարտելու գիմնադիան:

Յերեք տարի ապրեց Չեխովը Տագանրոգում, վորտեղից հեռացել էյին ծնողները: Յեկեղեցում յերգելը, խանութում նստելը, հոր ծեծը՝ այդ ամենն այժմ վերջ էր ունեցել: Մանկությունը, ուր այնքան քիչ փաղաքշանք կար, անցել էր արդեն:

Չեխովը մտավ նոր կյանք: Սակայն այդ նոր կյանքը ևս թեթև չեր: Տասնվեցամյա պատանին մնացել էր ինքն իր կամքին: Պետք էր ապրուստի միջոց հայթայթել:

Չեխովն սկսում է դասեր տալ: Յուրաքանչյուր դասի համար նա ընդամենը մի քանի ռուբլի լեր ստանում ամսական: Չեխովի իսկ խոստովանությամբ, աղքատությունը տանջում է նրան «ատամնացալի նման»:

Չեխովի միայնակության այդ տարիները նրա կենսագրության ամենից մութը շրջանն է: Պահպանվել են լոկ տագանրոգցիների հատ ու կտոր հիշողություններ, փոքրաթիվ գիմնազիական փաստաթղթեր

և Չեխովի մի քանի նամակները՝ ծնողներին գրված:

Գիմնազիստ Չեխովի նամակներն ամենևին մանկան գրած նամակներ չեն:

Խորապես հուզում է Չեխովի առաջին, մեզ հասած նամակը: Չեխովն այդ նամակն ուղարկել է փոքր յեղբայր Միշային.

«Ինչո՞ւ յես դու քեզ անվանում «չնչին և աննշան յեղբայր»: Դո չնչինությունն էս գիտակցում: Յեղբայր, բոլոր Միշաները չպետք է միանձան լինեն: Դո չնչինությունը գիտակցիր գիտես վորտեղ: Աստծու առաջ, թերևս, խելքի առաջ, գեղեցկության, բնության, բայց վոչ մարդկանց: Մարդկանց մեջ պետք է գիտակցել չուր արժանապատվությունը: Չե՞ վոր դու սրիկա չես, ազնիվ մարդ էս: Ուրեմն հարգիր քո մեջ ազնիվ մարդուն և գիտցիր, վոր ազնիվ մարդը չնչին չե՞: Նրան, Անտոշային մանուկ հասակում քիչ չեյին ստորացրել: Այժմ Չեխովը պաշտպան էր կանգնում մարդկային արժանապատվության:

Շատ ավելի հետո Չեխովը գրում է մի նշանավոր ժողովալիստի.

«Գրեցեք հապա պատմվածք այն մասին, ինչպես մի յերիտասարդ, ճորտի վորդի, նախկին խանութպան, տիրացու, գիմնազիստ և ուսանող, կրթված մեծավորներին հնազանդվելու, տերտերների ձեռներն համբուրելու, ուրիշի մտքերի առաջ խոնարհվելու սկզբունքներով, շնորհակալ յուրաքանչյուր պատառ հացի համար, բազմաթիվ անգամ ծեծված աչն բանի համար, վոր դասերի հաճախել է առանց կրկնակոշիկների, կռիվներ է արել, անասուններ է տանջել, վոր սիրել է ճաշել հարուստ ազգականների հետ, կեղծա-

վորությունն եւ արեւ հանդեպ աստծու եւ մարդկանց առանց վորեւ կարիքի, լոկ միայն իր վոչնչության գիտակցությունից յեւած, գրեցեք, ինչպես այդ յերիտասարդը կաթիլ առ կաթիլ դուրս եւ մղում իր միջից ստորակին եւ ինչպես նա, մի գեղեցիկ առավոտ արթնանալով, զգում եւ, վոր իր յերակներում արդեն հոսում եւ վոչ թե ձորտի, այլ իսկական մարդկային արյուն»:

Չեխովը գրում եւ ինքն իր մասին: Յեւ ձորտական արյունը կաթիլ առ կաթիլ դուրս եւ մղում արդեն այն ժամանակ, տասնվեցամյա գիմնազիստ հասակում:

Նա շատ եւ կարդում. Սերվանտեսի «Դոն-Քիշոտը» եւ Գոնչարովի «Ֆրեզատ Պալլադան», Շեքսպիրի եւ Տուրգենևի ստեղծագործությունները, Շոպենհաուերի փիլիսոփայական գրքերը եւ Հոլմբոլդի գիտական աշխատությունները: Կիրակի որերը նա անց եւ կացնում քաղաքային ընթերցարանում մայրաքաղաքի զավեշտական «Ստրեկոզ» եւ «Բուդիլնիկ» ժուռնալները կարդալով:

Չեխովի մեջ վաղ եւ արթնանում քննադատական հոտառությունը: Նա նամակներում սուր դատողություններ եւ անում դրականության մասին: Դեռ եւս մի քանի տարի առաջ նա տարվում եր «Բեռի Թոմասի տնակով», այժմ այդ վիպակի մասին նա ծաղրական դիտողություն եւ անում.

«Լավ ես անում,—գրում եւ Չեխովը Միշային,— յեթե գրքեր ես կարդում: Վարժվիր ընթերցանության: Կգա ժամանակ, դու քո այդ սովորությունը կգնահատես: Մադամ Բիչեր-Ստոուն քեզ լացացրել եւ:

Յես նրա գրվածքները մի ժամանակ կարդացել եմ, կես տարի առաջ եւս կարդացի գիտական նպատակով եւ կարդալուց հետո տհաճ զգացում ունեցա, այնպիսի զգացում, ինչպիսին ունենում են մահկանացուները, յերբ չափից շատ քիչմիշ են ուտում»:

Չեխովը վոչ միայն կարդում, այլեւ ինքն եւ գրում եւ: «Հրատարակում եւ» ձեռագիր զավեշտական «Ջալկա»¹ ժուռնալը: Ժուռնալն ուղարկում եւ Մոսկվա, մեծ յեղբայրներին: Չեխովի ակնարկները յերևում են նաեւ գիմնազիական «Դոսուզ»² ժուռնալում: Ակնարկներից մեկում Չեխովը նկարագրում եւ Նոր շուկան՝ այնտեղ եր գտնվում Պավել Յեգորիչի խանութը:

Թատրոնով տարված, Չեխովը գրում եւ «Անհայորություն» դրաման եւ «Ինչի մասին յերգեց հավը» վոդեկիլ:

Այդ գրվածքները Չեխովն ուղարկում եւ Մոսկվա, Ալեքսանդր յեղբորը: Ալեքսանդրը դրանք տանում եւ հայտնի դրամատուրգ Ս. Սոլովին:

— Մի ժամանակ, ով գիտե, թերեւս եւ բանիմաց գրող դուրս գա,—ասում եւ Սոլովինը, վոդեկիլը կարդալով:

Այդ տարիներին Չեխովն իր շրջապատի մարդկանց թվում եր մտախոհ եւ ծածկամիտ: Նա շատ բարեկամներ ուներ եւ քիչ մտերիմ ընկերներ: Շատերը նրան համարում եյին անտարբեր: Միայն յերբեմն, յեթե վորեւ բան գրավում եր նրան, Չեխովը փոխվում եր: Աչքերը շողում եյին եւ Չեխովը, ժպտալով, բարեսիրտ կատակ եր անում:

¹ Ջալկա—թոթովախոս:

² Դոսուզ—պարապ ժամանակ:

Չնայած իշխանության ձեռք առած բոլոր միջոցներին, հեղափոխական տրամադրությունները թափանցում էին գիմնադրա: Բարձր դասարաններում կային ընդհատակյա հեղափոխական խմբակներ: Չեխովի ընկերներից վոմանք հետապնդվում էին վոստիկանության կողմից, ձերբակալվում էին, դատի ելին տրվում: Տագանրոգի գիմնադրայի աշակերտ Վսեվոլոդ Գոնչարովը դատապարտվեց տաժանակիր աշխատանքի:

Բուռն դեպքերը քիչ էին հուղում Չեխովին: Քաղաքականության նկատմամբ նա այն տարիներին անտարբեր էր, բայց միաժամանակ շերմորեն արձագանքում էր առանձին անհատների նկատմամբ տեղի ունեցած յուրաքանչյուր անարդարության: Չեխովի դասընկերների հիշողության մեջ մնացել է այսպիսի մի դեպք:

Չեխովի գիմնադրական ընկեր, ութերորդ դասարանի աշակերտ Վոլկենշտեյնը վռնդվում է գիմնադրայից այն պատճառով, վոր ապտակում է իր մոնարխիստ դասընկերոջը, վորն իրեն «Չուդ» է անվանած լինում: Հուզված Չեխովը վազում է ութերորդ դասարան և համոզում է աշակերտներին դիմում ներկայացնել, վոր ամբողջ դասարանով կհեռանան գիմնադրայից, յեթե Վոլկենշտեյնը յետ չընդունվի: Իշխանությունը վախենում է սկանդալից, Վոլկենշտեյնին վռնդելու վորոշումը փոխվում է:

1879 թվին Չեխովը ավարտում է գիմնադրան: Գիմնադրան ավարտողները հրաժարվում են դասատուների հետ լուսանկարվելուց: Չեն ցանկանում ուսուցիչների կերպարանքներն հիշատակ ունենալ:

Այն մասին, թե ինչպես են դգում իրենց գիմնադրայից ազատված յերիտասարդները, Ալեքսանդր Չեխովը գրում է.

«Իմ հասակակիցներից շատերը դառնացած հոգով էլին թողնում գիմնադրան: Իսկ յես անձամբ, համարյա մինչև 50 տարեկան հասակս գիշերները յերազումս տեսնում էյի խստագուշն քննությունները, դիրեկտորի սպառնական կշտամբանքները և ուսուցիչների կովարարությունը: Գիմնադրական կյանքում յես վոչ մի միթարական որ չեմ ունեցել»:

Չեխովը պատրաստվում է Մոսկվա մեկնել: Նա հրաժեշտ է տալիս այն բոլոր թանգ և ատելի բաներին, վորոնք բաժին էին ընկել իրեն իր 19 տարեկան հասակում՝ թատրոնին, նպարեղենի խանութին, գիմնադրային և տափաստանին... Նրան սպասում էր համալսարանը և ազատությունը:

Վերջին անգամ Չեխովը գնում է իր հորաքույր Մարֆա Իվանովնայի մոտ: Քանի՜ քանի՜ անգամ նա փախել էր նրա մոտ, յերբ տանն անտանելի յեր դառնում կյանքը:

Հորաքույրն արտասվում է:

— Մի տխրիլ,—ասում է նրան Չեխովը:—Կգնամ Մոսկվա, բժիշկ կդառնամ: Կսկսենք, կսկսենք մարդավայել ապրել:

ՅԵՐԵՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ԱՆՏՈՇԱ ՁԵԽՈՆՏԵ

«Յուցակ գործերի» հետ հաշիվը փակված է

Գրիմապիտո Ձեխովների սեղանի վրա «Գրանտ նավապետի վորդիները» գրքի հետ գտնվում էր մի հնամաշ ժողովածու «Մեղու վերնագրով: Յեղբայրները սիրում էին «Մեղվի» մեջ դիտել Կրեմլը, Սուխար-յեվյան աշտարակը պատկերացնող նկարները: Դա Մոսկվան էր, շատ ու շատ հեռու, տափաստանով բա-ժանված, վորով ճանապարհորդում էին շաբաթներ շարունակ յեղան սայլերով:

Առաջին անգամ Ձեխովը տեսնում է Մոսկվան տասնվեց տարեկան հասակում, յերբ մեկնում է ծնող-ների մոտ, ձմեռային արձակուրդի ժամանակ: Նա զմայլելի քաղաք էր պատկերացնում, սակայն գտավ պատառոտուն կառապաններ, մզլած նավթի լապտերներ և անհրապույր նկուղ, ուր ապրում էր Ձեխովների ընտանիքը:

Բայց և այնպես Մոսկվան դուր չեկավ Ձեխովին առաջին իսկ հանդիպումից: Դուր չեկավ մոսկովյան ձյունը, աղմուկը, մարդիկ, թատրոնները:

Յեղբայրները Ձեխովին ման էին ածում քաղա-քում: Շատ տարիներ հետո, վերհիշելով այդ որերը, Ձեխովի մեծ յեղբայր Ալեքսանդր Պավլովիչը գրում է Անտոնին.

«Հիշում եմ, ինչպես մենք միասին գնում էինք, Կարծեմ, Չնամենկայով (ճիշտը չգիտեմ): Յես ցիլինդր էի ծածկել և աշխատում էի, վորչափ հնարավոր է, վորպես ուսանող, քո աչքում հաղթական յերևալ: Ինձ համար, իմ այն ժամանակվա հասակում կարևոր էր քո առաջ վորևե կերպ հավերժացնել ինձ: Յես բղկացի մի ինչ վոր պառավի ուղիղ դեմքին: Սակայն դա քեզ վրա չթողեց այն տպավորությունը, վորը յես սպա-սում էի: Իմ այդ արարքը վերավորեց քեզ, Դու զսպված կշտամբանքով ասացիր ինձ՝ «դու ելի նույնն ես, ինչ վոր կայիր»: Յես այն ժամանակ չհասկացա և դա ընդունեցի վորպես գովասանք»:

1879 թվի աշնանը Ձեխովը տեղափոխվում է Մոսկ-վա: Նրա համար Մոսկվան արդեն նախապես սիրված քաղաք էր: Յեվ Ձեխովի դեպի Մոսկվան ունեցած սերը տատանել չկարողացան վոչ Դրաչևկայի խուչ անկյուններն, ուր չքավորության պատճառով ապրում էին Ձեխովները, վոչ Մախավոչ փողոցի վրա գտնու-վող համալսարանական շենքի մուայլությունն իր սևացած պատերով և վոստրիկանական թաղամասերը հիշեցնող ուսանողական գրասենյակներով և վոչ այն, վոր Մոսկվան վոչ ծով ուներ, վոչ տափաստան...

Ձեխովն ընդունվում է բժշկական ֆակուլտետ: «Դոն Բիշոտին» և «Ֆրեգատ Պալլադային» փոխարի-նեցին բժշկական դասագրքերը: Ձեխովի գրադարակի վրա յերևաց մարդկային գանգ:

Զեխովը ընտանիքը գտավ հոր ճնշող ազդեցու-
թյունից աստիճանաբար ազատվելու շրջանում:

Ընտանիքը Մոսկվա տեղափոխվելու սկզբնական
շրջանում Պավել Յեգորիչը հաստատեց հին, տաղան-
քոգյան կարգերը: Նա յերեխաների համար գրավոր
ցուցակ կազմեց, վորը վերնագրեց այսպես՝ «Յուզակ
գործերի»: Ահա ինչ է ասված այդ ցուցակում.

ՅՈՒՅԱԿ ԳՈՐԾԵՐԻ

Յեվ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ ԱՊՐՈՂ

ՊԱՎԵԼ ԶԵՆՈՎԻ ԸՆՏԱՆԻՔԻ

ՏԵՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Նիկոլայ Զեխով	{	Արքանում է 5—7-ին բւս հայե-
20 տարեկան		ցողության և ներքին ընթացքի

Իվան Զեխով	{	Տնտեսական հսկողության
17 տարեկան		յեվ համաձայն սույն ցուցակի

Միխայիլ Զեխով	{	Անհապաղ յեկեղեցի գնալ առավոտ-
11½ տարեկան		յան ժամերգության ժամի 7-ին, և վաղ
Մարիա Զեխովա		պատարագին 6½ ժամին, և ուս պա-
14 տարեկան		տարագին 9½ ժամին տոն ուրբին:

ՀԱՍՏԱՏԵՑ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՀԱՅՐԸ Ի ԳՈՐԾԱՐՈՒԹՅՈՒՆ:

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՀԱՅՐ՝ ՊԱՎԵԼ ԶԵՆՈՎ

Թեքացող յենթարկվում է սկզբում խիստ նկատողության,
իսկ հետո պատժի, վորի ժամանակ աղաղակել արգելվում է:

Կարելի չէ կարծել, վոր «Յուզակ գործերին» Պա-
վել Յեգորիչի կողմից կատակ է յեղել: Բայց այդպես չէ:

Մեկ անգամ Զեխովը, դեռևս Տագանրոգում միայ-
նակ ապրած ժամանակ, Ալեքսանդրից նամակ է ստա-
նում Մոսկվայից (Ալեքսանդրը Մոսկվայում ընտա-
նիքից առանձին է ապրում): Ալեքսանդրը գրում է.

«Ընտանիքի անդամ 11 տարեկան Միխայիլ Զե-
խովն այս որերս ինձ մոտ դալով, հայտնեց, վոր ութ
րոպե ավել է քնած մնացել և չի նայել ցուցակին,
ըստ վորում հաշվի չի առնվել նույնիսկ այն արդա-
րացումը, վոր քնած մարդը յեթե անգամ սկսի կար-
գալ ցուցակը (վորեն կերպ), այնուամենայնիվ վորինչ
հասկանալ չի կարող: Այս առթիվ հանցավորին ար-
ված է բերանացի լրացում ցուցակին՝ դու վեր կաց
և նայիր ցուցակին, ժամանակը չէ արդյոք վեր կենա-
լու, յեթե դեռ վաղ է, ապա գնա և նորից պառկիր»:

Յուզակը խախտելու համար ավելի խիստ պատիժ-
ներ ել եյին լինում: Տասնութամյա Իվանը խախ-
տում է «տնտեսական հսկողության» ինչ վոր կանոն:
Հալըր ձեծում է նրան դրա համար բախում: Յերը
Իվանը կրկին խախտում է «Յուզակ գործերին»՝ նա
սկսում է աղաղակել: Աղաղակների վրա հավաքվում
են բնակիչները: Տեսարանն այնչափ նողկալի չէ լի-
նում, վոր տան տերը սպառնում է Յեգոր Պավլովիչին
տանից վտարել, յեթե նորից այդպիսի բան կրկնվի:
Իսկ Մոսկվայի խուլ անկյունների բակերը շատ ու
շատ բաների եյին սովոր...

Յեվ յերը Մոսկվա յե գալիս Անտոնը, Պավել Յե-
գորիչը փորձում է հին ձևով վարվել նրա հետ, սա-
կայն վճռական դիմադրության է հանդիպում: Տագան-

ըողում միայնակ ապրած տարիներում Չեխովը փոխվել էր: Ամբողջ ընտանիքի համար անսպասելի հաստատակամությամբ նա այժմ պաշտպանում էր այն, ինչ համարում էր արդարացի: «Դա ճիշտ չէ», «չպետք է ստել», կտրուկ նկատում էր Չեխովը:

Պավել Յեգորիչն առանձին է բնակվում, մոսկովյան վաճառական—կամակոր Դավրիլովի տանը, ընդունվելով նրա մոտ գրագրի պաշտոնի: Ընտանիքն ինքն էր հայթայթում իր ապրուստի միջոցը: Աշխատում էին բոլորը՝ Նիկոլայը՝ տաղանդավոր նկարիչ՝ ծաղրանկարներ էր նկարում յերգիծաբանական ժուռնալների համար: Յերգիծաբանական ժուռնալներում էր աշխատում նաև Ալեքսանդրը, ամեն տեսակ «մանր-մունք» բաներ գրելով: Իվանը շուտով դառնում է ժողովրդական ուսուցիչ: Փոքրը, Միխայիլն արտագրում էր ուսանողական դասախոսություններ: Մայրը և Մաշա քույրը զբաղվում էին տնային տնտեսությամբ: Անտոնը ևս սկսեց աշխատանք վորոնել: Նա փորձեց մեծ յեղբայրների ճանապարհով գնալ՝ աշխատել յերգիծաբանական ժուռնալներում:

Պատմում են այն մասին, թե Չեխովը ինչպես է տպագրության հանձնում իր առաջին գործը:

Չեխովների ընտանիքում պատրաստություն են տեսնում տոնելու Յեվդենիա Յակովլենայի անվանակոչությունը: Տոնական կարկանդակի համար դրամ չի լինում: Անտոշան մի զվարճալի պատմվածք է գրում և դրա համար ստացած մի քանի ռուբլիով մոր համար կարկանդակ է գնում:

Դուստր և աղպես չի յեղել: Բայց ճիշտ է այն, վոր Չեխովը կարիքից հարկադրված է աշխատում

ժուռնալներում: Յերգիծաբանական «Ստրեկոզա» ժուռնալում լույս է տեսնում միաժամանակ յերկու գրվածք: Մեկը կոչվում էր «Դոնի կալվածատեր Ստեպան Վլադիմիրովիչ Մ-ի նամակը գիտնական հարևան դ-ր Ֆրիդրիխին» և կրում էր համեստ «... Վ» ստորագրությունը: Մյուսը կոչվում էր՝ «Ինչ ենք ամենից հաճախ հանդիպում վեպերում, պատմվածքներում և այլն»։ այդ պատմվածքում ծաղրի ելին յենթարկվում տպաշնորհ գրողների գրվածքները, վորոնց մեջ անպայմանորեն կային ընթերցողներին ճանձրույթ պատճառած կոմսուհի, հարուստ քեռի, մտախոհ դեմքով բժիշկ և ծառա, վորը տիրոջ համար պատրաստ է ամեն ինչ անելու, թեկուզ կրակի մեջ նետվելու... Այդ գրվածքի տակ ստորագրված էր՝ «Անտոշա»:

Դա Չեխովի առաջին հանդես գալն էր՝ գրականության ասպարիզում:

ՍՏԻՆՏՆԵՐ

Ութսունական թվականների յերգիծաբանական ժուռնալները թերթող ընթերցողները հաճախ հանդիպում էին գործերի հետևյալ ստորագրություններով՝ «Վսպիլիլիլի չելովեկ» (դյուրաբորբոք մարդ), «Բալբաստով», «Ռուվեր», «Ուլիս», «Վրաչ բեդ պացիենտով» (հիվանդներ չունեցող բժիշկ), «Անտոնսոն», «Չելովեկ բեդ սելեդյոնկի» (փայծաղ չունեցող մարդ): Նաև՝ «Անտոշա Չեխոնտե»:

Բոլոր այդ ստորագրությունները յերևում էին «Ոսկոլով» և «Բուդիլնիկ», «Զրիտել» և «Մոսկվա», «Մվերչոկ» և «Ստրեկոզա», «Միրսկոյ տոլկ» և «Մվետի տենի»՝ այն ժամանակվա բոլոր յերգիծաբանական ժուռնալներում:

Բոլոր այդ ստորագրութիւններն տակ թագնւած եր միւնուշն հեղինակը՝ Չեխովը:

Միանգամից չի հաջողւում Չեխովին տեղ գրաւել յերգիծաբանական ժուռնալներում:

«Մտրեկոզայում» կար «փոստարկը» կոչւած բաժինը: Այդտեղ պատասխաններ եյին տպագրւում խմբագրութեանն ուղարկւած ձեռագրերի մասին: Հեղինակների հետ նազուտուզ չեյին անում: Ուրինակ, այսպիսի պատասխաններ եյին տպւում՝ «հոնորարն փոխարեն կաստորյան լուղ ընդունեցեք»:

Չեխովը «Մտրեկոզայում» իրեն հասցեագրւած այսպիսի պատասխաններ ե կարդացել՝

«Սոսկալի չերազը նրանով ե միայն սոսկալի, վոր անվորդով կերպով բոլորին ձանձրուլթ պատճառած թեմաներ ե կրկնում»:

«Մի քանի տողը չի փրկում ծայրահեղորեն դատարկ բառախաղութիւնը»:

«Պատկերը» չտպագրեցին: Նա մեղ չի վերաբերում»:

«Շատ յերկար ե և անգուշն: Նման ե մի ինչ վոր սպիտակ թղթե ժապավենի, վորը բերանից հանում ե չինացին»:

«Զծաղկած թառամում եք: Շատ ամիսս»:

Չեխովի ինքնասիրութիւնը խոցւած եր: Կարդալով «չծաղկած թառամում եք» պատասխանը, Չեխովը ժամանակավորապես դադարում ե «Մտրեկոզային» նյութ ուղարկել և սկսում ե աշխատակցել այլ ժուռնալներին: Սակայն այդտեղ ևս Չեխովը քիչ վերաւորանքներ չի կրել:

Յերգիծաբանական ժուռնալների տերերին մի բան

եր միայն հետաքրքրում՝ շահը: «Մտրեկոզային» հրատարակիչ Գ. Կորնֆելդը կառուցուկի կնիքների գործարանատեր եր: «Զրիտելի» հրատարակիչ Վ. Դավիդովը հագուստի արհեստանոց ունեւր:

Յերիտասարդ գրականագետների հետ վարւում եյին ինչպես չքավոր խնդրատունների հետ:

«Գալիս ես, — պատմում ե հետագայում Չեխովը, — յերգիծաբանական ժուռնալի խմբագրատուն, պատասխանի: Խմբագիրը նուշնիսկ չի դառնում քո կողմը, միայն սրիկայի մեջքն ես տեսնում — չի ընդունւած»:

Ժուռնալներից վոմանք պահանջում եյին կարճ գրել, իսկ վոմանք ձեռագիրը գնահատում եյին ըստ ծանրութեան:

— Ի՞նչ: Սա կոչւում ե գրվածք, — արհամարհական ասում եյին խմբագիրները Չեխովին: — Վոչ, մեղ այսպիսի բաներ հարկավոր չեւ: Յեւ վալեւացում եյին ծաղրական՝ Ե՛խ, դուք, Չե — խով — նե՛ր:

Դժվար եր տպագրութեան ընդունել տալը, բայց առավել դժվար եր տպագրւած պատմւածքի համար փող ստանալը: Չեխովը յերբեմն կատակով իր յերգիծաբանական մանր գրվածքներն անվանում եր «ստինտներ»: Դրանց գինը շատ ավելի չեւ, քան այն «ստինտների» գինը, վոր ծախւում եր ձկնեղենի խանութներում: Տողին հինգ կոպեկ եյին վճարում Չեխովին: Ամբողջ պատմւածքը վեց-յոթ մանեթից ավել չեւ արժենում: Յեւ այդ ել ստանալու համար հարկագրւած եր լինում շատ ու շատ անգամ գնալ խմբագրի մոտ: Հոնարար ստանալու հեղինակները գնում եյին խմբով՝ այդպես ավելի ազդու եր լինում: Խմբագրերին բռնում եյին տանը:

Ահա մի տեսարան, վորը նկարագրել ե Զեխովի յերգիծաբանական ժուռնալների գրչակից գրող Ա. Մ. Լազարև—Դրուզինսկին։

«— Տաճնն ե։

— Տաճնն ե։ Խնդրում ե սպասեք։

Նստում ենք։ Սպասում ենք մի ժամ, յերկու ժամ, ապա համբերութունից յելած, սկսում ենք ծեծել պատերը, դուռը։ Հայտնվում ե վորեւ մի քնատ յերիտասարդ սպասավոր, մազերը փետրոտած ե դարմացած հարցնում ե՝

— Ո՞ւմ եք ուզում։

— Կուրեպիւնին¹։

— Լմվ ժամանակ եք գտել։ Նա վաղուց մեկնել ե։

— Ինչպէս թե մեկնել ե։

— Այսպես. յետեի մուտքով դուրս յեկավ, ձի նստեց ե մեկնեց։ Ասաց, թող մի ուրիշ անգամ դան, այժմ ժամանակ չունեմ։

Թքում ենք ե խմբով հեռանում։

Զեխովը «Նովոստի դնյա» թերթում տպագրեց իր «Դրամա վորսի ժամանակ» վեպը։ Դրա համար Զեխովին ամեն շաբաթ յերեք մանեթ սե փող ելին վճարում, վորը բերում եին լրագրավաճառները փողոցից։ Մեկ անգամ հրատարակիչը հրաժարվեց վճարել նաև այդ յերեք մանեթը։ Փողի փոխարեն նա առաջարկեց դերձակից անդրավարտիկ վերցնել իհաշիվ լրագրի։

Հրատարակիչներից վրամանք աշխատակիցներին հոնորար վճարում եյին գարեջրատներում, մյուսները

¹ «Բուզիւնիկ» յերգիծաբանական ժուռնալի խմբագիրը։

նույնիսկ բաղանիքում։ «Մոսկովսկի լիստոկի» հրատարակիչ Պաստուխովը բոլոր աշխատակիցների հետ «դու»—յով եր խոսում ե ամենալավ գրականությունը համարում եր հրդեհների մասին գրված հոդվածները։

«Ավելի լավ ե առանց անդրավարտիկի ալցիլության գնալ, քան նրա մոտ աշխատել»,—ասում ե մեկ անգամ Զեխովը, յերբ Պաստուխովը նրան գինեւորեն ե տանում, կամենալով գրավել նրան իր լրագրում աշխատակցելու։

Զեխովի տաղանդը սկսում են նկատել։ Նշանավոր գրող յերգիծաբան Ն. Ա. Լեյկինը Զեխովին հրավիրում ե «Ոսկովի»-ում աշխատելու։ Դա այն ժամանակվա լավագույն յերգիծաբանական ժուռնալն եր։

Լեյկինը վաճառականական շատ հատկություններ ուներ։ Տոն որբերին նա աշխատակիցներին նվերներ եր ուղարկում, ասես նրանք գործակատարներ լինեյին։ Յերգիծաբանական ժուռնալի խմբագրի պաշտոնը նա համատեղում եր յեկեղեցական յերեցփոխանի պաշտոնի հետ... Այնուամենայնիվ նա գրական տաղանդ ունեցող մարդ եր։ Հայտնի գրողներից Լեյկինն առաջինն եր, վոր ուղարկություն դարձրեց Զեխովի վրա։

Կարիքը հարկադրում եր Զեխովին գրել շտապ, անընդհատ, «թափով»։ Այն ժամանակ նա տարեկան 200—300 պատմվածք եր գրում՝ համարյա որեկան մեկ հատ։ Զեխովը փորձում եր բոլոր ժանրերը՝ գրում եր յերգիծաբանական պատմվածքներ, պատկերներ, բեպորտյորական դիտողություններ, թատերական րեցենդիաներ, դատական հաշվետվություններ, քրեական վեպեր, պատկերների համար մակագրություններ եր գրում, զավեշտական հայտարարություն-

ներ, ասացվածքներ, հանելուկներ, հարց ու պատաս-
խաններ, որացուցների կոմիկական ծանոթագրու-
թյուններ, լրագրական առաջնորդողներ, կեղծ պատ-
մվածքներ եր հորինում ըստ ոտարեկրյա գրող-
ների... ինչպես կատակով ասում եր ինքը Չեխովը,
«նա փորձել ե ամեն ինչ, բացի բանաստեղծու-
թյուն և ամբաստանություն գրելուց»:

Չեխովն ագահաբար ամեն տեղ թեմաներ եր վո-
րոնում իր մանրունքների՝ «Սարեկոզայի» և այլ
ժուռնալների «մոծակների և ճանձների» համար: Վո-
րոնում եր լրագրական քրոնիկայում, ծանոթ ընդորտ-
յունների մոտ: Տանը հայտարարել եր, վոր յուրա-
քանչյուր հնարովի նյութի համար 10 կոպեկ, իսկ
պատմվածքների լրիվ «յուլթետի» համար՝ 20 կոպեկ
կվճարի:

Բայց և այնպես Չեխովը հաճախ դանդաղում
եր, վոր գրելու նյութ չկա: Կյանքը նսեմ եր, ճնշված,
իսկ շատ բաների մասին ցարական ցենզուրան արգե-
լում եր գրել: Յերգիծաբանական ժուռնալներն աշխա-
տում եյին խուսափել վտանգավոր թեմաներից և
կառավարությունը գրգռելուց: Չնայած դրան, ժուռ-
նալները շարունակ լենթարկվում եյին իսկական ավե-
րածություն: Գործը հասնում եր աներևակայելի կու-
րյողների: Արգելվում եր «կոկարդա» բառը՝ դա, իբրև
թե կարող եր շոշափել ցարական բանակի պատիվը:
Արգելվում եր «ճաղատ» բառի գործածությունը՝ ցեն-
զուրան այդ բառի գործածության մեջ տեսնում եր
ալիսարկ թագավորի՝ ճաղատ Ալեքսանդր III-ի մասին:

Շատ անգամ ե ցենզուրան արգելել նաև Չեխովի
գործերը:

«Մոտ ե այն ժամանակը, վոր «վաճառական» աս-
տիճանն անգամ անթույլատրելի պտուղ դառնա»,
գրում ե Չեխովը Լեյկինին ի պատասխան «Ոսկոլ-
կիի» հերթական ավերման մասին ստացած տեղեկու-
թյան:

Յերբեմն կենսուրախությունը դավաճանում եր
նաև Անտոշա Չեխոնտեյին: «Բուդիլնիկի» հոբելյա-
նական տոնակատարմանը Չեխովը հանգես ե գալիս
ճառով: Ճառը անսպասելի տրամությամբ ե պարուր-
ված լինում: Նա խոսում ե այն մասին, վոր յուրա-
քանչյուր տարի, և չգիտես ինչու անպայման աշնանը,
յերգիծաբանները թաղում են իրենց ընկերնե-
րից մեկին: Յերգիծաբանական ժուռնալների աշխա-
տակիցները մահանում են, ինչպես հնդկական ցեղերը
և կենդանի մնացածներն ակամայից ուզում են փախ-
չել և վագոնավար կամ փոստատար դառնալ:

Չեխովը խոսում ե և իր բարեկամների և իր մասին:
Նա որեկան մի գործ եր գրում, բայց և այնպես
չեր կարողանում հաղթահարել կարիքը: Նա, չնայած
շտապողականության, կարողացել եր արդեն բավա-
կանաթիվ մանր պատմվածքներ ստեղծել, սակայն
վոչ վոք նրան իսկական գրող չեր ճանաչում:

«Գրողի ճանապարհը վոչ թե վարդերով, այլ մե-
խերով ե ցանված», ասում եր Չեխովը. դա վերաբե-
րում եր նաև իր սեփական գրական բախտին:

Ուրախ ընավորությունն, այնուամենայնիվ, չեր
լքում Անտոշա Չեխոնտեյին: Նրա գրչի տակից ծի-
ծաղ պոեթիկոլ պատմվածքներ եյին դուրս գալիս:

Իսկ աշխատելու պայմանները չափազանց դժվա-
րին ելին:

«Գրում եմ,—հայտնում ե Ձեխովը Լեյկինին,—
ամենախաղաղակ պայմաններում... Հարեան սենյա-
կում բղավում ե հյուր յեկած ազգականի յերեխան,
մյուս սենյակում հայրս կարդում ե մորս «Տպագիր-
ված հրեշտակը»...¹ Մեկը լարել ե արկղը² ե յես
լսում եմ Ձքնաղ Հեղինեն... Գրող մարդու համար այս
պայմաններից ել զգվելի պայմաններ ստեղծելը դժվար
ե: Իմ անկողինն զբաղեցրել ե հյուր յեկած ազգականը
ե շարունակ խոսք ե բացում բժշկության մասին...
Ով ձանձրանում ե բժշկության մասին խոսելուց,
խոսք ե բացում գրականության մասին»:

ԲԺԻՇԿ ԶԵԽՈՎ

Զեխովին գրականությունից յետ եր գցում նաև
բժշկությունը. պետք եր այցելել դասախոսություն-
ներին, պետք եր այցելել հիվանդանոցները, պատ-
րաստվել քննություններին:

Մեկ անգամ «Ռազվիչենիյե» յերգիծաբանական
ժուռնալում լույս ե տեսնում Ազաֆոպոդ Յեդինիցինի
պատմվածքը՝ այդ կեղծանունով գրում եր Ձեխովի
ավագ չեղբայրը՝ Ալեքսանդր Պավլովիչը: Պատմվածքը
կոչվում եր՝ «Վաղը քննություն ե»:

Պատմվածքում նկարագրվում եր, ինչպես «մորե-
խը»՝ ազգականները խանգարում են պարապել 5-րդ
կուրսի բժշկության ուսանողին. մորաքույրը կան-
չում ե Կորբինկային՝ շնիկին, մայրիկը գանգատվում
ե «ստոր» լվացարարուհուց՝ «դու գիտես, վոր լվացա-
րարուհին չի բերել քո շապիկը վաղվա համար... Խնչ

¹ Ն. Ս. Լեոկովի վեպը:

² Յերաժշտական արկղ—յերաժշտական գործիք ե:

ես հագնելու վաղը քննության գնալիս», դիմադրիստ
չեղբայրը մատիտ ե փնտռում, քույրը հարցնում ե,
ինչ ե նշանակում «հոգեբանական սուբստանցիա»,
«փուչ» ավագ չեղբայրը հարբած վիճակում գալիս ե
դեղատոմսի... Ուսանողն այլևս չի դիմանում ե փախ-
չում ե տանից:

Ազաֆոպոդ Յեդինիցինի «Վաղը քննություն ե»
պատմվածքը Ձեխովի կենսագրությունից մի կենդա-
նի եջ ե: Պատմվածքի դործող անձերն հանդես են
գալիս իրենց իսկական անուններով, սկսած «հերոսից»՝
Անտոն Պավլովիչից, վերջացրած Կորբինկայով՝ յեր-
կար ժամանակ Ձեխովների տանը ապրած «անմեջք
շնից», ինչպես անվանում եր նրան Անտոն Պավլովիչը

1884 թվին Ձեխովն ավարտում ե համալսարանը:

Ձեխովների բնակարանի դռանը հայտնվում ե
հետևյալ տախտակը՝

Բժիշկ
Ա. Պ. Ձեխով

Բժշկական դործունեյության սկզբից ե յեթ Ձե-
խովը մի քանի տառապալից բույաներ ե ապրում.
անուշադրության պատճառով նա մի դեղատոմսում
ստորակետը ձիշտ չի դնում. այդպիսի դեղատոմսով
դեղը փոխվում ե մահացու թույնի: Իր սխալը Ձեխովը
նկատում ե միայն տանը: Կես դիշերին նա կառք ե
բռնում ե սլանում քաղաքի ծայրամասը, ուր ապ-
րում եր հիվանդը: Բարեբախտաբար դեղատոմսը դեռ
դեղատուն ուղարկած չեն լինում:

Մեկ ուրիշ անգամ մի մեռնող կին հոգևարքի

վերջին ակնթարթին բռնում է Չեխովի ձեռքը և աշխատեց ձեռքը բաց չթողած, մեռնում է: Այդ դեպքը Չեխովի վրա ուժեղ տպավորություն է թողնում: Չեխովի մասին յեղած մի քանի հիշողություններում ասվում է, Վոր աշդ դեպքից հետո Անտոն Պավլովիչը դռնից պոկում է բժշկական անվանատախակը:

Յերբ Չեխովը հոգակավոր գրող է դառնում, հրաժարվում է բժշկական մասնագիտությունից: Սակայն Չեխովը վերջնականապես չիզեց իր կապերը բժշկությունից: Նրա գրասեղանի վրա թանաքամանի կողքին միշտ դրած էր բժշկական մուրճը: Նա ձրիաբար բուժում էր գլուղացիներին, հետևում էր բժշկական գիտություն, աշխատում էր, միջնորդում գիտական հիմնարկություններ հիմնելու, այցելում էր հիվանդանոցներ, նամակագրություն ուներ նշանավոր գիտնականների հետ:

Նա հպարտանում էր իր բժշկական գիտությունը և նույնիսկ պատրաստվում էր համալսարանում դասախոսել:

Բժշկությունը Չեխովի առաջ բաց արեց մյուս գրողների համար անմատչելի ուրույն մի աշխարհ՝ հիվանդանոցների, բժիշկների, հիվանդների աշխարհը: Չեխով-բժիշկի մասին հիշեցնում են նրա պատմվածքներից և վիպակներից շատ-շատերի հենց վերնագրերը՝ «Դեղատանը», «Բժիշկ», «Վիրաբուժություն», «Մեռած մարմին», «Տիֆ», «Ջրավախություն», «Դեպք՝ պրակտիկայից», «Պալատա № 6»:

ԲԱԲԿԻՆՅԱՆ ՈՐԵՐ

«Այժմ առավոտյան ժամի 6-ն է: Մերոնք քնած են... Արտասովոր լուսթյուն է... Ճովողում են թռչունները և ինչվոր մի բան քերծում է պատտառների տակ...»

Գրում էմ և շարունակ լուսամուտից դուրս եմ նայում: Իմ աչքերի առաջ փոված է արտասովոր տաք, փաղաքշական տեսարան՝ գետակ, հեռվում անտառ, Սաֆոնտևոն, Կիսելենների տան մի մասը...

Յերեկ շատ գրեցի և այժմ ուղարկում եմ: Լավ եմ աշխատում...»

Այդ նամակը Չեխովը ուղարկել է Բարկինից: Այդտեղ, Կիսելենների կարվածքում, Վոսկրեսենսկի քաղաքի մոտ, Չեխովն անց է կացրել յերեք տարի անընդհատ:

Այդ տարիները յերջանիկ տարիներ էյին Չեխովի կյանքում: Նա հոգակ էր ձեռք բերել: Նրա գրվածքները տպագրում էյին արդեն մեծ թերթերը: Չեխովը սիրում էր Բարկինի վայրերը և ամեն ինչ այդտեղ թեմա յեր թելադրում նրան՝ փոստը Վոսկրեսենսկում, հիվանդանոցը Չեկինում, միացնակ լեկեղեցին անտառի յեղրին, հարևան Բոժարովյան հորձանուտը...

Բարկինում Չեխովը վարակում էր բոլորին իր ուրախ բնավորությամբ: Նա բուխարական խալաթ էր հագնում, դեմքին մուր էր քսում և իր ընկեր, նկարիչ Ի. Ի. Լեխտանի հետ աշգպես դաշտ էր գնում: Լեխտանն իրեն ձեացնում էր աղթոդ մահմեդական, Չեխովը՝ ոսղմատենչ բեդուին: Բեդուինը կրակում էր հրացանից դատարկ լիցքով, Լեխտանը վայր էր ընկնում:

Յերեկները բարկինյան տանը ողմաններ էյին լսում, յերգում էր նշանավոր տենոր Վլադիսլավիլը: Լեխտանը նկարում էր ալբոմում, իսկ Չեխովը զավեշ-

տական մակագրություններ եր հորինում նրանց։ Սաշալի, Կիսելենների դստեր ալբոմը ևս լցվեց նկարներով։ Սաշալի ալբոմում Ձեխովի գրած մի վոտանավորն այսպես է սկսվում.

«Սիրելի Բարկինի աստղիկը վառ»։

Յերբ Ձեխովը մեկ անգամ ծածան ձուկ բռնեց, Սաշան ասաց.

— Վասյան ծածան բռնեց։

Յերեսաները Ձեխովին «Վասյա» ելին կանչում։ Ի վրեժ ալն բանի, վոր նա Սաշալին «Վասիլիսա» չեր անվանում։

Բարկինի մարդկանց և բնությունը Ձեխովը նկարագրել է իր շատ պատմվածքներում։ Այդ ժամանակ Ձեխովը շատ հեշտությամբ է գրում։ Պատմվածքներից մեկը նա գրել է լողարանում պառկած։ Մյուսը՝ գրագով, առանց վորեւ ջնջումների։

«Յես գրում եյի, ինչպես թռչունը յերգում է,— գրում է նա։— Նստում եմ և գրում... Ուրվագիծ, պատմվածք, տեսարան գրելն ինձ համար վոչ մի դժվարություն չունի... Ծիծաղում եյի ինքս և ծիծաղեցնում շրջապատում յեղածներին»։

ՅԵՐԵՍԱՍԱՐԴ ՁԵԽՈՎԻ ՊԱՏԿԵՐԸ

Ձեխովի պատկերը գծագրել է Վ. Գ. Կորոլենկոն իր հիշողություններում։

«Իմ առաջ կանգնած էր յերիտասարդ և արտաքինից ավելի ջահելատես մի մարդ, միջահասակից փոքր ինչ բարձր, յերկարավուն, ուղիղ դիմագծերով և մաքուր յերեսով... Բոլոր շարժումների, ձևերի և խոսակցության պարզությունը նրա վողջ կերպարանքի,

ինչպես և գրվածքների, գերակշռող գիծն էր... Թվում էր, նրա աչքերից շիթում է անսպառ աղբյուրը սրամտության և անմիջական ուրախության, վորոնցով լի չեն նրա պատմվածքները։ Յեվ միաժամանակ գուշակվում էր մի ինչ վոր ավելի խորը բան, վորը դեռևս ծավալվելու չեր... Ընդհանուր տպավորությունն ամբողջական էր և հմայիչ...

Իր ասելով, նա գրական աշխատանքն սկսել էր համարյա կատակելով.

— Դիտեք յես ինչպես եմ գրում իմ մանր պատմվածքները։ Ահա։

Նա դիտեց սեղանը, ձեռքն առավ առաջին պատահած իրը,— դա մոխրաման էր,— դրեց իմ առաջ և ասաց.

Ուզում եք, վաղը պատմվածքը պատրաստ կլինի։ Վերնագիրը՝ «Մոխրաման»։

Յեվ նրա աչքերը վառվեցին ուրախությամբ։ Թվում էր, մոխրամանի վրա արդեն ծնունդ են առնում ինչ վոր անորոշ պատկերներ, գրություններ, արկածներ...

Յերբ յես վերհիշում եմ այս դրույցը, փոքրիկ սեղանատունը, ուր ինքնայեռի մոտ նստած էր ծերունի մայրը, քոջ և յեղորր համակրական ժպտաները, ընդհանրապես համախմբված, համերաշխ ընտանիքի վողջ մթնոլորտը, վորի կենտրոնում կանգնած էր այդ յերիտասարդ մարդը, հմայիչ, տաղանդավոր, այդպիսի, ըստ չերեույթին, ուրախ հայացքով դեպի կյանքը, ինձ թվում է, վոր դա ամենից յերջանիկ, վերջին չերջանիկ շրջանն էր վողջ ընտանիքի կյանքում...

Ձեխովն այն ժամանակ 26 տարեկան էր։

ԳԼՈՒԽ ՅԵՐՐՈՐԴ

ՎԻՊԱԿ ՏԱՓԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Գրիգորովիչի Յամակը

«Մայտաբղետ պատմվածքներ», — այսպես կոչեց Չեխովը իր գիրքը՝ պատմվածքների ժողովածուն։ Ժողովածույի մեջ մտել եյին այն պատմվածքները, վորոնք Անտոն Պավլովիչը տպագրել եր յերգիծաբանական ժուռնալներում և լրագրերում «Ա. Չեխոնտե» ստորագրությամբ։

Ժողովածուն արդեն տպագրվում եր։ Այդ ժամանակ տեղի ունեցավ մի դեպք, վորը խորը հետք թողեց Չեխովի հոգում։

Մեկ անգամ նա նամակ եւ ստանում Պետերբուրգից։ Գրում եր նշանավոր գրող Դ. Վ. Գրիգորովիչը, «Թշվառ Անտոնը» հռչակավոր վեպի հեղինակը։ Նամակում ասվում եր այն մասին, ինչպես պատահաբար լրագրում կարդալով «Ա. Չեխոնտե» ստորագրությամբ մի պատմվածք, Գրիգորովիչն ուշադրություն եւ դարձնում նրա յուրահատկության և ճշմարտության վրա։ Այնուհետեւ նա կարգում եւ այն ամենը, ինչ ստորագրված ե լինում այդ կեղծանունով...

«... Դուք, յես հավատացած եմ, — գրում ե Գրիգորովիչը, — կոչված եք այն բանին, վորպեսզի գրեք մի քանի սքանչելի, իրոք գեղարվեստական աշխատություններ։ Դուք բարոյական խոշորագույն հանցանք կատարած կլինեք, յեթե չարգարացնեք նման սպասելիքները։ Դրա համար ահա ինչ ե հարկավոր՝ հարգանք դեպի տաղանդը, վորը հազվագեպ ե տրվում։ Թողեք շտապ աշխատանքը։ Յես չգիտեմ ձեր միջոցները։ Եթե դուք քիչ միջոցներ ունեք, ավելի լավ ե քաղցած մնացեք, ինչպես մենք իր ժամանակ, պահպանեցեք ձեր տպավորությունները մտածված աշխատանքի համար, մշակված, գրված վոչ մեկ անգամից, այլ գրված ներքին տրամադրության յերջանիկ ժամերին»։

Գրիգորովիչի կոչը խորը արձագանք գտավ Չեխովի հոգում։ Նա միշտ խուսափում եր յերկար գեղումներից նաեւ նամակներում, գրելով ամենից կարևորի, ամենից լուրջ և դառն խնդիրների մասին, գերադասում եր ազատվել սիրալիր և տրտում կատակով։ Բայց Գրիգորովիչին նա պատասխանեց յերկար և հուզված նամակով։ Ահա մի քանի հատված այդ նամակից.

«Ձեր նամակին, իմ բարի, ջերմորեն սիրված ավետարեր, հարվածեց ինձ կայծակի նման։ Յես քիչ մնաց արտասվելի, հուզվեցի և այժմ զգում եմ, վոր նա խորը հետք թողեց իմ հոգում։

Յես կարծեք արեւցման մեջ լինեմ։ Ուժ չունիմ դատելու, արժանի յեմ յես այդ քո ընդ պարգևին, թե վոչ։ Կրկնում եմ, վոր նա ջախջախեց ինձ։

Յեթե յես շնորհք ունեմ, վորը պետք ե հարգել,

ապա զղջում եմ ձեր մաքուր սրտի առաջ, մինչև այժմ յես չեմ հարգել ասն: Յես զգում եյի, վոր ունեմ յես այն, բայց սովոր եյի չնչին համարելու:

Մինչև այժմ յես իմ գրական աշխատանքին վերաբերվել եմ չափազանց թեթևամտորեն, անփուլթ, ավելորդաբար: Չեմ հիշում իմ պատմվածքներից վորեն մեկը, վորի վրա մեկ որից ավելի աշխատած լինեմ... ինչպես բեպորտորներն իրենց գիտողություններն են գրում հրգեհների մասին, այնպես ել յես գրում եյի իմ պատմվածքները՝ մեքենայորեն, կիսագիտակցորեն: Գրում եյի յես և ամեն կերպ աշխատում եյի չտալ իմ պատմվածքներում այն պատկերները, վորոնք թանգ են ինձ համար և վորոնք յես, աստված գիտե ինչու, պահում եյի և խնամքով թաղցնում:

Ամբողջ հուլիս ապագայի վրա յես Յես գեղես միայն 26 տարեկան եմ, թերևս կարող կլինեմ մի բան անել, թեպետ ժամանակն արագ է վազում»:

Յեվ շուտով Չեխովը ձեռնարկում է այդ աշխատանքը: Նա դառնում է իր անցյալին, նրան, ինչ վոր մեծ, ուրախագին և ջերմ եր նրանում:

Կուզրինյան — Սազավոյում, կարմիր Ֆլիգելում, վորը նման եր վոչ այն և փոքրիկ գլյակի, վոչ այն և պահարանի, Չեխովը գրում է իր վիպակը տափաստանի մասին:

«ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ ՀԱՅՏՆՎԵԼ Ե ՆՈՐ ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ԳՐՈՂ»

Չեխովը ցանկանում եր, վորպեսզի ընթերցողը սիրի տափաստանն այնպես, ինչպես սիրում եր ինքը,

յերբ մանուկ հասակում յեղան սալով-գնում եր տափաստանով և սալում պառկած խոտի խուրձի վրա, նայում եր ամառային չերկնքին:

Չեխովը գնում է Ցագանրոգ, վորպեսզի նորից տեսնի ապագա վիպակի գործողության վայրը:

Նա Ցագանրոգում չեր յեղել ութը տարի: Դադաքը նրան թվաց վողջ-վողջ թաղված: Այդտեղ ապրում եյին նույն մարդիկ՝ դիմագիտայի տեսուչ Դյակոնովը, բարակ ու անլսելի, կալինկորի անդրավարտիկով և թավայի նման տափակ գլխարկով: Միտրոֆոն Գեորգիևիչ քեռին՝ ցերեկը նա առևտուր եր անում խանութում, յերեկոները մեծ շքանշանը կախելով, յեկեղեցի յեր գնում: հեռավոր ազգական ի. ի. Լորդյան, վորին Չեխովը ճանաչեց կարմիր մսուտ ծոծրակից...

Այն տունն, ուր առաջ ապրում եր Չեխովները, ընտանիքը, դատարկ եր ու լքված: Չեխովը նայում եր նրան և միայն զգվանք եր գգում: Ինչպես կարելի յեր ապրել այդպիսի քաղաքում:

«Յես կարողացա հավաստիանալ, — գրում է Չեխովը հայրենիքից, — ինչպես կեղտոտ, դատարկ, ծուլ, անգրագետ ու տխուր է Ցագանրոգը: Չկա վոչ մի դրագետ գրված ցուցանակ և կա նույնիսկ «Տրակտիր Ռասիա»¹,

Ցագանրոգից Չեխովը մեկնում է տափաստան, մանկությունից ծանոթ ագարակները: Այդտեղ Չեխովն ապրում է կաղակահան մի տնակում, վորը լիքն է լինում զենքերով, ինչպես վորսորդական խանութ: Դիերում է խուլ յերկաթուղային կայարաններում:

1 Փոխանակ «Տրակտիր Ռոսսիա» (զինետուն Ռոսսիայում):

Արտաներ եւ վորսում: Խաչեղբայր եւ լինում հարսանիքի, վորը մանրամասնորեն, զուտ չեխովյան հումորով նկարագրում եւ քրոջը գրած նամակներից մեկում:

«Յերեկ և առաջին ուրը հարսանիք եր, իսկական կազակական հարսանիք, յերաժշտությամբ, կանացի աշխատին ձայներով և զայրացուցիչ հարբեցողությամբ...»

Հարսը 16 տարեկան եւ Յես խաչեղբայրություն եյի անում ուրիշի ֆրակ հագած, լայն անդրավարտիկով և առանց մի ճարմանդի: Մոսկովայում այդպիսի խաչեղբոր վզակովին կտային, բայց այստեղ չես ամենից տպավորիչն եյի...

Հավանորեն շնորհիվ իմ հարբած վիճակին, այստեղի աղջիկները գտան, վոր յես սրամիտ եմ և «հանաքչի»: Այստեղի աղջիկները իսկական վոլխարների նման են, չեթե մեկը վեր կենա և զուրս գնա դահլիճից, ապա նրան հետևում են և մյուսները: Նրանցից մեկը, ամենից համարձակը և խելացին, կամենալով ցույց տալ, վոր ինքն ել ոտար չե նրբակիրթ վարժեցողության և քաղաքականության, հովհարով շարունակ խփում եր ձեռքիս և ասում՝ «դե, անպիտան», ըստ վորում դեմքը շարունակում եր վախեցած արտահայտություն ունենալ:

Չեխովն այցելում ե նաև փոքրիկ քաղաքները:

«Կրամատուրովկայից Ազովյան ճանապարհով մեկնում եմ Սլավյանսկ... Գոգոլյան Միրգորոդի նման մի քաղաք ե. կա վարսավիրանոց և ժամացույցներ խանութ, կարելի յե հուսալ, վոր 1000 տարուց հետո Սլավյանսկում հեռախոս կլինի: Պատերին և ցանկորմաներին կպցրած են գազանանոցի հայտարարություն»

ներ... Տները քաղցրահամբուլը և սիրալիր տեսք ունեն, բարեհամբուլը տատիկների նման, սալահատակները փափուկ են, փողոցները լայն, ոգում յասամանու և ակացիայի բույր ե կանգնած. հեռվից լսվում ե սոխակի յերգը, գորտերի կռուոցը, հաջոց, դարձողաչի նվագ...»

Վերադառնալով Մոսկվա, Չեխովը գրում ե «Տափաստանը»: Նա վորոնում ե ջերմ, քնքույշ, հոգու խորքը թափանցող բառեր, բառեր, վորոնք պատմեն ընթերցողին վոչ միայն տափաստանի մասին, այլ և այն յերջանկության մասին, վորը տվել ե տափաստանը իրեն մանկության որերին:

«Ռուսաստանում հայտնվել ե նոր առաջնակարգ գրող»,—բացականչում ե «Տափաստանը» կարգալուց հետո նշանավոր վիպասան Դարչինը:

Իր կեղծանունը Չեխովը թողնում ե: Անտոշա Չեխոնտեն անցյալի գիրկն ե անցնում: Ռուսական զրականության մեջ հանդես ե գալիս Անտոն Չեխովը:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՊԻ ՍԱԽԱԼԻՆ

«Տափաստանից» հետո յերեացին Չեխովի այլ գրվածքները՝ «Իվանով» դրաման, «Առաջարկություն» վոդեիլը, «Տխուր պատմություն» վիպակը, նոր պատմվածքներ:

Դրանք լայնածավալ հույակ են բերում Չեխովին: Քննադատներից վոմանք համառորեն շարունակում են չճանաչել յերիտասարդ գրողին: Բայց ընթերցողների և թատրոնական գիտողների համար նա արդեն մեկն ե սիրված հեղինակներից:

Հույակը Չեխովին նաև փող ե բերում: Անագո-

ըրւոյն պայքարը մանեթների և կոպեկների համար, վորից հաճախ դանդաղեցնում էր յերիտասարդ Ձեխովն, այժմ արդեն անցյալ էր:

Ձեխովը կարող էր տոնել իր հաղթանակը: Սակայն հենց այդ իսկ ժամանակ նա կլանված էր տխուր մտորումներով և մեծ, խորը տրտմութեամբ:

«Բոլորը վատ են ապրում: Յերբ յես լուրջ եմ լինում, ապա ինձ թվում է, վոր դեպի մահը դղվանք տածող մարդիկ տրամաբանական չեն: Վորչափ յես հասկանում եմ իրերի դրությունը, կյանքը բաղկացած է միայն սարսափներից, տարածայնություններից և գուհկություններից, վորոնք միախառնվում և հաջորդում են միմյանց»:

Այսպես է դանդաղում Ձեխովն իր նամակներից մեկում:

Դրանք անձնական վշտերի և տխրութեան դանդաղանքներ չէին: Ինչ վոր ավելի լուրջ և կարևոր բան կար թագնված դրանց մեջ, Ձեխովի մեջ հիվանդագին բեկում էր կատարվում: Յեվ այդ բեկումը կապված էր այն տրամագրությունների հետ, վորոնցով վարակված էր ռուսական հասարակութեան նշանավոր մասը:

Սկսվում էին 80-ական թվականները՝ ռեակցիայի խուլ տաքերները, Հեղափոխական ակիբի վերելքը փոխվեց անկումով: «Նարոդնայա Վոլյա» հեղափոխական կազմակերպութեան առաջնորդները, Ալեքսանդր Լևի վրա մահափորձ կատարողները, մահապատժի էյին յենթարկված: Յերկիրը կռաւարում էր իշխանատենչ սև հարցուրակային Պրեդեոնոցներ:

Ինտելիգենցիայի մեջ շփոթվածություն և վհա-

տություն էր թագավորում: Հեղափոխութեան նկատմամբ ունեցած նախկին հավատը, վորով ապրում էր ռուսական ինտելիգենցիայի առաջավոր մասը 60—70-ական թվականներին, այժմ կորչում էր: Հայտնի սոցիալիստ Տիխոմիրովը մեղադական նամակ գրեց թագավորին և անցավ մոնարխիստների ծառայութեան: Մամուլն անդոր էր ցարական գրաքննիչների մատիտի հանդեպ:

Ինտելիգենցիայի լավագույն մասն անձնատուր էր լինում իրականութեան ճշման տակ: Վոչնչանում էին տաղանդավոր գրողները: Գլխը Ուսպենսկին խելագարվեց: Վսեվոլոդ Գարշինը, նա, վորն առաջիններից մեկն էր շնորհավորել Ձեխովի տաղանդը, անձնատուր յեղավ, նետվելով աստիճաններից:

«Հետաքրքիր է, վոր մահվանից մի շաբաթ առաջ,—գրում է Ձեխովը Գարշինի անձնատուրութեան առթիվ,—նա գիտեր, վոր վայր է նետվելու աստիճաններից և պատրաստվում էր այդ վախճանին: Անտանելի կյանք: Իսկ աստիճանները սոսկալի յեն: Յես տեսել եմ այն. մութ է, կեղտոտ»...

Ինչ վոր վատ բան էր կատարվում նաև Ձեխովի մոտիկ բարեկամներից շատերի հետ: «Ինչ վոր վատ բան է կատարվում խեղճի հետ»,—հաղորդում է այդ որերին Ձեխովը նկարիչ Լիտտանի մասին: Եխովը չէր սխալվում. Լիտտանը շուտով անձնատուրութեան փորձ է անում:

Դեռևս մի քանի տարի առաջ Ձեխովը փորձում էր ռուսական կյանքը հաղթահարել ծիծաղով: Սակայն այդ չհարողացավ անել նաև նա, լերգիծաբան Անտոշա Ձեխոնտեն: Նրա ծիծաղն այժմ ավելի ու ավելի խուլ

եր հնչում, ավելի ու ավելի տեղի չեր տալիս թախծի առաջ: «Զիական ազգանվան» կողքին յերևաց «Թախծը»: Չեխովն իր վաղ շրջանի պատմվածքների ժողովածուն անվանեց «Սայտաբդեհտ պատմվածքներ»: Իսկ հաջորդ ժողովածուները Չեխովն արդեն այսպես է անվանում՝ «Մթնշողում», «Մռայլ մարդիկ»:

«Յես, — խոստովանում է Չեխովը, — Գարշինի նման աստիճաններից վայր չեմ նետվի, բայց չեմ գայթակղի ինձ լավագույն ապագայի հույսերով»:

Նա մխրթարություն է վորոնում փիլիսոփայության մեջ:

Հին փիլիսոփա Մարկոս Ավրելիոսի «Մորհրդածություններ առանձնության մեջ ինքն իր հետ»-ը դառնում է վերջերս դեռ «ստինտների» անհոգ գրողի սիրած գիրքը: «Մորհրդածությունների» լուսանցքներում հայտնվում են Չեխովի բազմաթիվ դիտողություններ:

«Վաղ մարդկայինը անցողիկ է և չնչին. յերեկը ռճառի պղպղակ է, վաղը՝ մի ինչ վոր պճնված մումիա, վորն հանկարծ փոշիանալու յե»:

Այդպես եր գրում Մարկոս Ավրելիոսը և այդ խոսքերը Չեխովի հոգում խորը արձագանք ելին գտնում: Մարկոս Ավրելիոսի դառն փիլիսոփայությունից Չեխովը դիմում եր Լև Տոլստոյի ուսմունքին: Մեծ գրողը բացասում եր քաղաքական պայքարը և քարոզում եր բարոյական ինքնակատարելագործությունը վորպես մարդկության յերջանկության միակ ճանապարհը:

Դա ունակցիոն փիլիսոփայություն էր և այն մի քանի տարի տիրում է Չեխովին:

Բայց Չեխովն այնուամենայնիվ հասկանում եր,

վոր դա, վերջ ի վերջո փակուղի յի: Նա տեսնում եր, ինչպես մարդիկ, հրաժարվելով քաղաքական պայքարից հանուն անձնական կատարելագործման, իրոք խղճուկ կերպով հարձարվում եյին ոռոսական իրականութանը: Նրանցից շատերին կարելի յեր վերագրել ատրճանակի հարվածով իր կյանքին վերջ տված գրող Կոստրոտովի մահից առաջ ասած խոսքերը՝

«Դառն և մտածել, ինչ կարող եյիր լինել և վորպես ինչպիսի փետրած սրիկա յես գերեզման իջնում»:

Չեխովը յեղք է վորոնում գործնական աշխատանքում և գիտության մեջ: Իսկ գիտությունը նա ըմբռնում եր, նախ և առաջ, վորպես սխրագործություն:

1888 թվին մեռնում է նշանավոր ոռոս ճանապարհորդ Պրոֆվալսկին. մեռնում է հայրենիքից հեռու, անապատում: Չեխովն արձագանքում է Պրոֆվալսկու մահվան հուզումնալից հոգվածով: Անույժ և հավատը կորցրած ինտելիգենտներին նա հակադրում է սխրագործության մարդկանց: Չեխովը գրում է այն մասին, վոր մի Պրոֆվալսկի կամ մի Ստենլի հարյուրավոր լավ գրքեր արժեն: Այդ մարդիկ վոգեորված են բարձր գաղափարով, ազնիվ են, համառ, ընդունակ են հաղթահարելու բոլոր դժվարությունները և վտանգները, պատրաստ են հրաժարվելու անձնական յերջանկությունից, հարուստ են գիտությամբ, աշխատասեր են, վարժված տալին ու ցրտին, հայրենիքի կարոտին և քայքայիչ տենդին: Դիպի գիտությունը ունեցած նրանց հավատն անհողողդ է:

«Իզուր չե, — գրում է Չեխովը, — վոր Պրոֆվալսկուն, Միկուլա-Մակլային և Լիվինգստոնին ճանաչում է յուրաքանչյուր դպրոցական, և իզուր չե, վոր

այն ճանապարհներով, վորով անցնում են նրանք, ժողովուրդները լեզենդներ են հորինում»:

Չեխովն հեռու յեր այն մտքից, վորպեսզի իրեն դասի սխրագործություն կատարող մարդկանց շարքն, վորոնց մասին ասել եր, վոր նրանք հարկավոր են մարդկությանն, ինչպես արեգակը: Չունեւ նա վոչ հաստատուն կամք, վոչ պարզ նպատակ, վոչ դիմաց-կունություն, և նա ինքը վշտով դիտակցում եր այդ: Բայց և իր շրջապատում յեղած ծուլը, անտարբեր, կյանքից վախեցող, պայքարից թազնվող մարդկանց գոյութիւնը ավելի ու ավելի թվում եր Չեխովին խղճուկ և նրանց տառապանքները՝ գրոշի արժեք ունեցող:

Յեւ Չեխովը վորոշում ե այնպիսի գիտական արշավանքի գնալ, վորով կարելի լինի շտկել վոչ միայն աշխարհագրական քարտեզը, այլև հասարակական չա-րիքը:

1890 թվի վաղ գարնանը Չեխովը հայտնում ե նամակներից մեկում.

«10-15 որից կզան արաւտները: Բայց ավաղ՝ մոտեցող գարունն ինձ թվում ե ոտար, վորովհետե յես հեռանում եմ նրանից»:

Մեկնում ե Չեխովը հեռու՝ Սախալին: Այդ վորոշումը նա ընդունում ե հանկարծ, բոլորի համար անսպասելի: Բարեկամներն սկզբում չեյին հասկանում, կատակ ե անում Չեխովն իսկապես, թե իրոք պատ-րաստվում ե մեկնելու:

Այն ժամանակները Սախալինը ցարական աքսորավայր եր: Հեռավոր կղզին եյին քշում-բերում հան-ցագործներին Ռուսաստանի բոլոր ծայրերից, Սիբիր-

յան ճանապարհը դեռ գցված չեր և շղթայակալ աք-սորականները քայլում եյին վոտքով, կտրելով ամ-բողջ Սիբիրը, քայլում եյին ամիսներ, տարիներ... Սախալինում նրանց սպասում եյին կարմրաքիթ վերատեսուհները, գանակոծութունը, ուժերից վեր աշխատանքը... Նրանք, ովքեր քշվում եյին ժամկետով, ապրում եյին հայրենիքի, ազատու-թյան մտքերով: Բայց Սախալինից աքսորականները հազվադեպ եյին վերադառնում. նրանց փտեցնում եյին բանտերում, վարակում եյին հիվանդութուն-ներով, մահու աստիճան մտրակածեմ եյին անում: Հանցագործներից շատերին դատապարտում եյին հա-վիտենական աքսորի:

Չեխովը դժվարին ճանապարհն պիտի անցներ՝ տասնմեկ հազար վերստ, վորից մեծ մասը ձիերով: Մինչդեռ Չեխովի առողջությունն արգեն քայքայ-ված եր: Նա արյուն եր թքում:

Դա յետ չսահեց նրան:

Սկսվեց այն, ինչ վոր Չեխովը կատակով անվա-նում եր «Սախալինյան մոլուցք»: Ամբողջ որերով նա թերթում եր աշխարհագրական, յերկրաբանական, վիճակագրական, բանտադիտական աշխատութիւններ:

Չեխովի մեջ կրկին արթնացավ այն հետազոտողը, վորը մի քանի տարի առաջ մանրակրկիտ կերպով տեղեկութիւններ եր հավաքում Ռուսիայում գոյու-թիւն ունեցող բժշկութիւնների մասին: Համալսարանն ավարտելուց հետո Անտոն Պավլովիչը մտադրվել եր մի մեծ գիտական աշխատութիւն գրելու:

Սախալինյան իշխանութիւնների հաշիւետու-թիւնները և գեկուցումներն ապշեցրին Չեխովին:

Նրա առաջ բացվեց աշնայիսի հանցագործությունների պատկեր, վորոնց մասին քչերը գիտեցին: Չեխովը համոզվեց այն բանում, վոր կառավարությունը բարձրորոտաբար վոնչնչացրել է աքսորանքում տասնյակ հազարավոր մարդկանց և միայն բազմացրել նորանոր հանցագործներ: Յեւ զայրույթով գրում է այն մասին, վոր հասարակությունը ցարական ազդորինակ հանցագործությանը անտարբեր վերաբերմունք է ցուցց տալիս և վոչինչ չի ուզում իմանալ Սախալինի մասին:

Յեկավ գարունը, բացվեցին գետերը և Չեխովը ճանապարհ ընկավ: Կայարանում ուղեկցողներից մեկը Չեխովի ուսից կախեց կոնյակով լցված ճանապարհորդական շիշը, պատվիրելով խմել աչն միայն Խաղաղ ովկիանոսի ափին: Պայմանը Չեխովը կատարեց, բայց ովկիանոսին հասնելն այնքան ել հեշտ չեր:

Տյումենից հետո սկսեց, ինչպես ասում եր Չեխովը, «ձիաթափառումը» վողջ ասիական ցամաքով: Վանդակի նման տարանտասով անցավ Չեխովը սիրիլյան անվերջանալի ճանապարհով: Ամեն ինչ այդտեղ թափփ էր բերում. կապարային ամպերը, կառապանների սաստիկ հայհոյանքը, բազի ապուրը իջևաններում, քաղաքները, վորոնք ապշեցնում էին Չեխովին «ասիական անիրավությամբ»: Չեխովն առաջ եր անցնում աքսորականների խմբերից՝ նրանք քայլում էին պահակների ուղեկցությամբ: Իսկ ճանապարհին հանդիպում էին թափառաշրջիկներ՝ փոքրիկ կաթսաները ուսերին՝ գուցե փախստականներ Սախալինից...

Ջրերի վարարման շրջանն եր, ճանապարհներն

հեղեղված էին, տարանտասն անցնում եր լճակների միջով: Տոմ գետն անցնելիս Չեխովը քիչ է մնում խեղդվի: Ճանապարհորդությունը նմանվում է չերկարատե հիվանդության: Քամուց և անձրևից Չեխովի գեմքը կարծես ձկան թևիերով է ծածկվում:

Կրասնոյարսկից այն կողմ սկսվում են անտառային հրդեհները:

Հարյուրավոր վերստեր Չեխովի տարանտասը ընթանում է շիկացած մառախուղի միջով:

Սախալինում Չեխովը մնում է չերեք ամիս: Աշխատում է նա այդտեղ վարմանալի լարվածությամբ: Ամեն որ արթնանում է լուսադեմին, թանգ է դնահատում յուրաքանչյուր բույսին:

Չեխովը ցուցակագրում է ամբողջ սախալինյան բնակչությունը: Դրա համար նա շրջագայում է ամբողջ կղզին, ալցելում է յուրաքանչյուր գյուղ, մտնում է յուրաքանչյուր խրճիթ, գրուցում է յուրաքանչյուր աքսորականի և վերաբնակչի հետ:

Սախալինի ծերունիների մեջ մինչև մեր որերը աղոտ հիշողություն է մնացել այն գրողի մասին, վորը Ռուսաստանից այցի չե յեկել իրենց. նա խոսել է աքսորականների հետ, վորպես մարդկանց հետ, և դա տարորինակ, համարյա հրաշալիք է թվացել...

Սախալինը տասը հազար բնակիչ է ունեցել և Չեխովը լրացրել է տասը հազար վիճակագրական թերթիկ/ Իս տասը հազար ծայր աստիճան ստորացման յենթարկված կյանք է: Սախալինում տառապում էին վոչ միայն աքսորականները: Աղատ վերաբնակիչները ևս Սախալինի մասին ասում էին՝

«Չորս կողմը ծով է, մեջտեղը ցավ»...

Սախալինը ներկայացավ Չեխովի առաջ վորպես իսկական դժոխք։ Յարական չինուփսիկները կղզում անպատիժ կերպով ավելի ծանր հանցանքներ ելին գործում, քան նրանք, վորոնց համար դատապարտյալներն աքսոր ելին քշվում։ Բայց «սախալինյան դժոխքի» հանցանքը միայն տեղական չինուփսիկների վրա չէր ընկնում, այլ վողջ ցարական ռեժիմի։

Չեխովը Ռուսաստան վերադարձավ ծովային ճանապարհով, պտույտ տալով Հնդկաստանը և լողալով Սուևդի ջրանցքը։ Սախալինյան մուշկ պատկերները փոխվեցին այնպիսի տեսարաններով, վորոնց մասին նա յերբեմն յերազել եր տագանորոգյան տնակում «Ֆրեզատ Պալլադան» կարդալիս։ Նա կտրեց Հրնդ-կական ովկիանոսը և կարմիր ծովը, չեղավ Հոնգ Կոն-գում և Սինգապուրում, գնացքով ճանապարհորդեց Յեյլունի արմավենիների անտառներով։ Ովկիանոսում ողանալիս, Չեխովը տեսավ նավերն ուղեկցող ձկներ և իրեն մոտեցող շնաձուկ։

Չինական ծովում նավը թայֆունի հանդիպեց, և Չեխովն արդեն ատրճանակը պատրաստ պահել եր անձնասպան լինելու, յեթե նավը խորտակվեր...

Ութը ամսվա բացակայությունից հետո Չեխովը վերադառնում ե Մոսկվա Անտոն Պավլովիչի կրտսեր յեղբայրը մեկնում ե Տուլա՝ նրան ընդառաջ։ Նա Չեխովին գտնում ե կայարանի սեղանատանը։ Խիտ բազմությունը շրջապատել եր այն սեղանը, վորի մոտ նստած եր Չեխովը։ Զարմացքով նայում եր բազմությունը Չեխովի ուղեկցին՝ տարորինակ մի մարդու տափակ, լաչն դեմքով և արտառոց ձևի հագուստով՝ և ել առավել զարմանալի յերկու փոքրիկ գաղաններ։

Ներին, վորոնք նայում ելին ճաշողների ափսեներին։

— Սա հնդկացի՞ չե, — լսվում ելին հարցեր։ — Իսկ արանք կապիկներ են։

Հնդկացին դուրս յեկավ Սախալինի քահանա, բուրյատ, վորը Չեխովի հետ Ռուսաստան եր յեկել։ Իսկ կապիկները՝ մանգուսներ, վորոնց Չեխովը վերցրել եր Յեյլունից։

Չեխովը մանգուսներին տեղավորեց իր սենյակում։

Նրանք անմիջապես տեր զգացին իրենց տան մեջ, իրենց սուր դնչիկները խցկում ելին յուրաքանչյուր ձեզք, թերթում ելին զրքերը, վերելից նայում ելին վառված լամպին, քթերը խոթում ելին թեյի բաժակի մեջ, ձեռնոցներն ելին շուռ տալիս։

Սկզբում համբերում ելին մանգուսների արարքները։ Բայց չուտով պարզվեց, վոր մանգուսներից մեկը արմավների վայրի կատու չե, վորը Յեյլունում ավել ելին Չեխովին մանգուսի տեղ։ Արմավների կատուն շատ չար արարած դուրս յեկավ։ Առանձնապես, չգիտես ինչու, նա ասում եր հատակ մաքրողներին։ Հենց վոր նրանք սկսում ելին շփել հատակները, կատուն դուրս եր ցատկում պահարանի տակից և բռնում մաքրողի վոտքը։

Չեխովն հարկադրված յեղավ վերջ ի վերջո գաղաններին կենդանաբանական այգի հանձնել։

Իր ուղևորության մասին Չեխովը գրեց «Սախալին կղզին» մեծ գիրքը։ Այդ գրքում Չեխովը, թերևս ինքն ել ամբողջովին չգիտակցելով, խիստ դատավճիռ կարդաց ցարական ռեժիմին, այնչափ ծանր ու զզվելի յեր նրա նկարագրած պատկերը։

ՄԵԼԻՒՈՎՅԱՆ ԱՆԿՅՈՒՆՈՒՄ

Մախալին կատարած ուղևորութիւնը մեծ լար-վածութիւն պահանջեց Չեխովից: Այժմ ավելի հաճախ եր նա գանգատվում առողջութիւնից:

Չեխովը կատակով ասում էր, վոր «ցամաքիւ է ինչպես հին պահարանը», և այդ կատակում հնչում էր նոր, սկզբում Չեխովին վոչ յուրահատուկ անհանգստութիւն: Հարկավոր էր վորեւէ միջոց ձեռնարկել:

Չեխովը վորոշում է թողնել Մոսկվան և բնակութիւն հաստատել գյուղում:

Մի ինչ վոր սնանկացած նկարիչ ծախում էր Մելիխովո գյուղի մոտ, Մոսկվայից հարցուր վերստի վրա յեղած իր փոքրիկ կալվածքը և Չեխովն շտապով, համարյա առանց տեսնելու, գնում է այն:

Միայն հիվանդութիւնը չէր, վոր Չեխովին քշում էր Մոսկվայից: Նա չերազում էր գրասեղանի և գրքերի, չընդհատվող աշխատանքի մասին: Շատ բան էր կուտակվել մեջը, շատ բան պետք էր գրել և Չեխովը մենակութիւն էր վորոշում:

Սնանկացած նկարիչը խաբերայի մեկը գուրս յեկավ: Անառու փոխարեն կոճղեր էին միայն ցցված անասունները սովից ուժասպառ էին յեղել, ձյունը հալվելուց հետո բացվեցին տրտում ամայի վայրերը: Չեխովը բնակութիւն հաստատեց Մելիխովոյում հարազատների հետ միասին և ընտանիքն սկսեց կարգի բերել իր նոր անկյունը:

Տունը նորից վերակառուցեցին, մեծ լիճ փորե-

ցին, վորը շուտով փոխվեց աղվարիումի, այնքան ձուկ գցեցին այնտեղ, ամաններով Մոսկվայից բերելով... Բարձր ծառերի վրա սարյակների բնիկ կախեցին այսպիսի դավեշտական մակադրութիւններով՝ «Յեղբայրք Ստրյակներ», «Դինետուն»: Իսկ բակում դրոսնում էին յեղիպտական սրճագոյն աղավիններ: Նրանք հիշեցնում էին այն հեռավոր ժամանակները, յերբ Չեխովը աղավիններ էր թոցնում տաղանքոգյան տանիքներում...

Սկզբում Մելիխովում ամեն ինչ գրավում էր Չեխովին: Ամենից ավելի դուր էր գալիս նրան ծառ տնկելը և նրանց խնամելը: Չեխովների ընտանիքի բարեկամութիւններից մեկն իր հիշողութիւններում Մելիխովի մասին ասում է՝ «Չեխովները բոլորը մի զարմանալի հատկութիւն ունեն՝ ծաղիկները և բույսերը նրանց լսում են և այն ամենը, ինչ տնկում են նրանք, լավ արմատակալում են»:

Այդում պաղատու ծառեր տնկեցին, սերմերից սկսեցին աճեցնել յեղեններ և սոճիներ, սքանչելի կախաների մարգեր պատրաստեցին: Չեխովը սիրեց այդտեղ յուրաքանչյուր ծառուղին և յուրաքանչյուր ծառը: Նա հյուրերին ցույց էր տալիս պարտեզը և ասում՝ «անա այս սոճիներն առանձնապես լավ են վերջալուսի ժամանակ, իսկ այս կաղնին պետք է դիտել մթնշորին»:

Մելիխովյան աչգին հղացրեց Չեխովի «Մե վարդապետը» պատմվածքում տողեր «ղարմանալի վարդերի» և «ամեն գույնի կակաչների» մասին, «սկսած պաճառ սպիտակ գույնից և վերջացրած մուրի պես սև գույնով»: Իսկ իր սիրո մասին դեպի ծառերը,

դեպի անտառը, Չեխովը պատմել է իր «Քեռի վան-
յա» պիեսում:

«Յերբ յես լսում եմ, ինչպես աղմկում է իմ ձեռ-
քով տնկած ջահել անտառը, յես դիտակցում եմ, վոր
կլիման մասամբ կախված է նաև ինձանից և չեթե
հազար տարի հետո մարդը յերջանիկ լինի, ապա
դրանում փոքր ինչ չես ևս հանցավոր կլինեմ: Յերբ
յես ցարասի յեմ տնկում և հետո տեսնում եմ, ինչ-
պես նա կանաչում և որորվում է քամուց, իմ հոգին
հարարությամբ է լցվում»:

Այսպես է սառւմ պիեսալի հերոսներից մեկը՝
Աստրովը, բժիշկ, վորն ավելի տարվում է անտառ-
ներ տնկելով, քան բժշկությամբ: Չեխովը Աստրովի
մեջ գրել է իր սեփական հոգու վորոշ մասը:

Բայց սոճիները, կակաչները, աղավինները, լճա-
կը, այդ բոլորը միայն հանգիստ եյին: Չեխովն իր
համար աշխատանոց ընտրեց այն սենյակը, վորի մեծ
լուսամուտների տակով ձմեռ ժամանակ նապաստակ-
ներ ելին վաղում: Գրադարանի դարակների վրա վի-
պական և բժշկական գրքերը խառնվել եյին միմյանց.
սեղանի վրա ճապոնական բրոնզյա և փղոսկրյա ֆի-
գուրաներն հիշեցնում եյին Չեխովին նորերս Հեռ-
վոր Արևելք կատարած ճանապարհորդությունը. պատը
զարդարում էր Չեխովի սիրած գրողի՝ Տոլստոյի
նկարը:

Այդ սենյակում Չեխովը գրել է իր մի շարք լավա-
դուհն աշխատությունները: Սկզբում լույս տեսավ
«Պալատա № 6» վիպակը, գավառական բժիշկ Ռազինի
վորքերգական վախճանի մասին, վորին փակում են
հոգեկան հիվանդանոցում լուկայն պատճառով, վոր նա

ազնիվ է և խելացի:

Վիպակը մեծ տպավորություն թողեց ողւս հա-
սարակության վրա: Ընթերցողները կոհեցին նրա
խելական իմաստը՝ հիվանդանոցն, ուր փակել եյին
Ռազինին, նմանվում էր բանտի, իսկ բանտը նման-
վում էր ամբողջ լերկրին, վորը կառավարում եյին
չինովնիկները, նույնպիսի բռնի, դռնիկ և տգետ,
ինչպիսին եյին նրանք, վորոնց ձեռքում էր գտնվում
բժիշկ Ռազինի բախտը:

«Պալատա № 6»-ի ընթերցողների մեջ էր նաև
Վ. Ի. Լենինը:

«Յերբ յես յերեկ լերեկոյան ավարտեցի այդ պատ-
մըվածքի ընթերցումը, — ասում է Լենինը իր քրոջը, —
յես ուղղակի սարսափ զգացի, չկարողացա մնալ իմ
սենյակում և դուրս գնացի: Այնպես ելի զգում, վոր
յես նույնպես փակված եմ № 6 պալատայում» (Վ.
Ի. Ուլյանովա-Յելիզարովայի հիշողություններից):

«Պալատա № 6»-ից անմիջապես հետո Չեխովը
Մեխիսովնովում ստեղծագործում է «Իմ կյանքը» և
«Կիսահարկ տունը»:

Չեխովին աշխատանքից կտրում եյին Մեխիսովնով
լեկած հյուրերը: Լիկա Միզինովան, Չեխովների ըն-
տանիքի մոտիկ բարեկամը, նստում էր դաշնամուրի
առաջ և յերգում Բրազի «Վալախական լեզենդը»,
գրող Պոտապենկոն ջութակ էր նվագում... Մեխիսով-
յան հյուրերի հիշողության մեջ շատ ուրախ և թան-
գազին ժամեր են մնացել, լի անընդհատ կատակնե-
րով, զբոսանքներով լճի ավին, յերեկոները լուռ
խաղալով...

Պատահում էր, վոր Չեխովը հանկարծ անհայ-

տանում եր վերանդալից կամ սեղանատնից իր առանձնասենյակը:

— Վաթսուն կոպեկի գրեցի,—ասում եր ժպիտով, վերադառնալով հյուրերի մոտ:

Գրելու միտքը վոչ մի բույն չէր թողնում նրան: Իսկ չերբ հյուրերը պատրաստվում էին քնելու և տանը հանգչում էին լույսերը, Չեխովի առանձնասենյակում լույսը դեռ յերկար վառվում եր: Հետո աչնել եր հանգչում: Բայց կես գիշերին Չեխովի լուսամուտում կրկին լույս եր յերևում. գիշերն արթնանալով, նա նստում եր աշխատելու և հաճախ գրում եր մինչև առավոտ:

Մեխիսովին ունեք իր «պատմիչը»: Չեխովի հայրը, վորը ընտանիքի ավագութունը վաղուց արգեն զիջել եր Անտոն Պավլովիչին, մեղմացած, խաղաղ, իր պարապության ժամերն հատկացնում եր հին գրքեր կարգալու և որագիր գրելուն: Գրասենյակային մեծ մատյանի նմանվող գրքում որը-որին գրանցում եր նա մեխիսովյան կյանքի բոլոր դեպքերը: Ահա մի քանի տող այդ գրքից.

«Հուլիս 2. Յոդ ե: Խաղաղ: Կարելի չե յեղեմական որ կոչել»:

«Ապրիլ 30. Անտոջան, Լեխտանը և Մաշան անտառ զնացին: Զրոտնեցին մինչև յերևոյան ժամի 10: Յարասին կանաչում ե»:

«Ապրիլ 18. Անտոջան տրոյկայով կայարան գնաց, իսկ ախտեղից՝ Սերպուխով, Ժողովի»:

«Հունիս 3. Անտոջան շատ ձուկ բռնեց»:

Յերբեմն Չեխովը հոր որագրում գրում եր սեփական, զուտ զավեշտական տողեր, ինչպես,

«Վոչխարը թռչկոտում ե, Մարյուշկան ուրախանում»:

«Փառք աստուծո, բոլորը մեկնեցին և մնացին միայն յերկու հոգի՝ յես և տի՛ն Չեխովյան»:

«Մայրիկը յերագում այժ տեսավ կճուճի վրա»:

«ԳՅՈՒՂԱՑԻՆԵՐ»

Չեխովը յերբեք չէր մերժում բժշկական ոգնություն ցույց տալ գյուղացիներին: Վաղ առավոտից հիվանդները գալիս էին նրա մոտ: Չեխովը միշտ ուշագիւր լսում եր նրանց և զննում, բուժում եր նշանակում, դեղորայք եր տալիս: Հիվանդների թիվը շատ եր և Անտոն Պավլովիչին ոգնում եր Մա-Պան (Չեխովը կատակով այդպես եր անվանում իր քույր Մարյա Պավլովյանին): Բժշկությամբ Չեխովը շուտով գրավեց գյուղացիության վստահությունը և սերը: Անշահասեր բժշկի և կարեկից մարդու համբավը, վորն այնպես նման չէր սովորական աղա—կալվածատիրոջ, տարածվեց Մեխիսովի սահմաններից շատ հեռու: Յերբեմն Անտոն Պավլովիչի մոտ հիվանդներ էին բերում 20—30 վերստ հեռավորությունից: Յե՛վ նրանք միշտ ել Մեխիսովյան տանը ոգնություն էին գտնում: Չեխովը Մեխիսովոյում տարեկան ավելի քան հազար հիվանդ էլ ընդունում:

Գյուղացիության հետ ունեցած շփումը Չեխովին հնարավորություն եր տալիս ավելի խորը ծանփանալու նլ անց կյանքին: Յերբեմն Չեխովն ամբողջ շաբաթներով դադարեցնում եր սկսած պատմվածքի վրա աշխատելը, վորպեսզի ամբողջությամբ նվիրվի բժշկության ! հասարակական աշխատանքին:

Այդպէս եր, որինակ, 1892 թվին, յերբ յերկրում խոլերա առաջացավ: Այդ տարվա սկզբին, վաս բեր- քից հետո, սկսվեց սովը, մեկը այն սովերից, վորոնք այնքան հաճախ տիրում եր ցարական Ռուսաստանի աղքատ գյուղացիութեանը: Չեխովը (գեռես Մելիխովոյում հաստատվելուց առաջ եր դա) ուղևորվում ե սովահար Նիժեգորոդյան և Վորոնեժյան նահանգները, վորպեսզի տեղում ոգնութեան հասնի գյուղացիներին: Նա տեսավ գյուղացիներ, վորոնք միայն թայլ եյին ուտում: Յեվ նա տեսավ բուրժուական բարեգործներին, վորոնք հանգիստվոր ճաշեր և սիրողական ներկայացումներ եյին կազմակերպում, սակայն հրաժարվում եյին սովյալների համար սեղանաւաններ հիմնել, վորովհետեւ «քաղցի պատկերը» նրանց ինչ վոր բանով «գուր չեր գալիս»: Դա գայրացրեց Չեխովին: Նա ինքն անում եր, ինչ կարող եր: Սաստիկ ցրտերին նա շրջագայում եր սովահար գյուղերը, ձիեր եր գնում գյուղացիներին բաժանելու և մեկ անգամ հազիվ աղատվեց մահից, թիփիի հանգիպելով և ճանապարհը կորցնելով:

Սովին հաջորդեց խոլերան: Խոլերան մոտեցավ նաեւ Մելիխովին: Չեխովը շրջագայում եր հարկան գյուղերը, հիվանդների համար բարակներ եր կառուցում, գյուղացիներին դասախոսութուններ եր կարդում խոլերայի դեմ պայքարելու մասին:

Չեխովի հասարակական աշխատանքը միայն բժշկականութեամբ չեր սահմանափակվում: Նա կառուցում եր գաղտնի, ճանապարհներ եւ անցկացնում, մասնակցում ե ժողովրդական ցուցակագրութեան աշխատանքներին: Չեխովի ծոցատեսարանում այժմ ավելի

ու ավելի հաճախ եյին հանդիպում դիտողութուններ գյուղացիներին, գյուղական կյանքի մասին: Դրանց մեջ ուրախագին շատ քիչ բան կար: Չեխովը տեսնում եր գյուղն այնպիս, ինչպէս նա կար, իր վողջ թշվառութեամբ, տգիտութեամբ և ստրկական վիճակով:

Մելիխովում Չեխովը գրեց «Գյուղացիներ» վիպակը, ամենանշանավոր վիպակներից մեկը ուսական դրականութեան մեջ նախահեղափոխական դյուղի մասին:

«ԶԱՅԿԱՆ» ՍՈՒԼՈՒՄ ԵՆ

Մելիխովոյում տարած տարիներին Չեխովը ծանր հարված կրեց:

Մելիխովոյից գրած նամակներից մեկում նա պատմում ե.

«Ինձ մոտ հյուր ե նկարիչ Լևիտանը: Յերեկ չեբեկոյան նրա հետ գնացել եյի վորսի Լևիտանը մի կտցար խփեց. թեից վերավորված, կտցարն ընկավ ջրափոսը: Յես վերցրի այն. յերկար քիթ, մեծ, սեւ աչքեր և սքանչելի հանդերձ: Նայում ե զարմանքով: Ինչ անենք նրան: Լևիտանը կնճռոտվում ե, փակում ե աչքերն ու բեկբեկ ձայնով խնդրում՝ «սիրելիս, գլուխը խփիր հրացանի կոթին...» Յես ասում եմ՝ չեմ կարող: Նա շարունակում ե ջղայնորեն ցնցիլ ուսերը, գլուխը և խնդրիլ: Իսկ կտցարը շարունակում ե նայել զարմանքով: Հարկադրված յեղալսել Լևիտանին և սպանել թռչնակը: Մեկ գեղեցիկ սիրահարված արարած պակասեց, իսկ չեբեկու հիմար վերադարձան տուն և նստեցին ընթրիքի...»

Չեխովը հետազայում վերհիշեց վերավոր թռչնա-
կը: Մեկխոսովյան տան փոքրիկ ֆլիգելում Չեխովը
գրեց մի պիես, վորն անվանեց «Չայկա»: Պիեսում,
ի միջի ալոց այսպիսի տեսարան կա.

«Տրեպկով (գալիս է առանց գլխարկի, ձեռքին հրա-
ցանը և սպանած չայկան) Դուք մենակ եք այստեղ:
Նիմա—Մենակ եմ: (Տրեպկովը չայկան դնում է
նրա վոտների առաջ)

Նիմա—Սյդ լինչ է նշանակում:

Տրեպկով— Յես սոորոթյուն ունեցա այսօր սպա-
նել այս չայկան: Դնում եմ ձեր վոտների առաջ:

«Չայկայում» Չեխովը նկարագրել է իրեն մոտիկ
մարդկանց, պատմել է իր գաղտնի զգացմունքների
մասին:

«Եստ խոսք ու զրույց կա զրականության մասին,
քիչ գործողութուն, հինգ փութ սեր», բնութագրել
է Չեխովը պիեսը: Նա նրան «տարորինակ» էր թվում,
սակայն նա սիրում էր «Չայկան»:

«Չայկան» բեմադրեցին Պետերբուրգում, Ալեքսանդ-
րինյան թատրոնում: Չեխովը գնում է Պետերբուրգ
փորձերին:

—Դիսավորը, սիրելիներս,—ասում է նա դերասան-
ներին,—թատերականութուն հարկավոր է... Պարզ
պետք է ամեն ինչ... Չափազանց պարզ...

Բայց դերասաններից շատերը պիեսը չէին հասկա-
նում: Յեվ առավել քիչ հասկացավ այն հասարա-
կութունը՝ Պետերբուրգի չինովնիկական և վաճառա-
կան հասարակութունը՝ առաջին հերկայացմանը: Այդ
հասարակութունը թատրոն էր յեկել ծիծաղելու
(«Չայկան» բեմադրվել էր կոմիկական դերասանուհի

Լեվկեևիայի բենեֆիսին, վորը խաղում էր Չեխովի
պիեսից հետո բեմադրած վոդեկիում): «Չայկայի»
նուրբ պոեզիան անհեթեթ յերևաց:

Պիեսը սուլեցին, դերասաններին դահլիճից շարու-
նակ ընդհատում ելին ծաղրական դիտողություններով:

Պիեսը տապալվեց: Դերասանները շփոթվեցին և
դժվարությամբ, մի կերպ խաղացին: Հեղինակը թառ-
րոնից անհայտացավ: Յերկար թափառում էր նա
այդ գիշեր պետերբուրգյան փողոցներում...

Մյուս ուրը լրագրերը հաղորդեցին թատրոնական
անլուր սկանդալի մասին: Լրագրողները ծաղրում
էին Չեխովի պիեսը, անվանելով այն «թռչնային
պիես», «անհեթեթություն», «վոչ թե «Չայկա», այլ
«ուղղակի վայրի վորս»:

Լրագրական հոգվածներից մեկում ասվում էր՝
«Ասես միլիոնավոր մեղուներ, բուր, իշամեղուներ
բռնեցին դահլիճի ողը, այնպիսի թունալից ուժգին
էր սուլոցը»:

Նույն օրն և յեթ Չեխովը մեկնեց Մոսկվա:

—Վերջացած է,—ասաց նա, վագոնի հրապարակում
կանգնած:—Այլևս պիես չեմ գրի:

Չեխովը հետազայում, այնուամենայնիվ, պիեսներ
գրեց: Սակայն «Չայկայի» տապալման օրն զգացած
ցավը նա շուտ չմոռացավ:

Շուտով, «պատահարից» հետո, ինչպես անվանում
էր Ալեքսանդրինյան թատրոնում «Չայկայի» առաջին
բեմադրութունը, տեղի ունեցավ մեկ այլ տխուր
դեպք:

Մեկ անգամ Մեկխոսովյից Մոսկվա գալիս, Չեխո-
վը դնում է ճաշարան ճաշելու: Հանկարծ ճաշի մա-

մանակ Չեխովի կոկորդից արյուն և հոսում: Նրան փոխադրում են հիվանդանոց: Բժիշկները վորոշում են Չեխովի հիվանդությունը, վորով նա վաղուց հիվանդ էր, սակայն չէր վստահանում խոստովանել ինքն իրեն: Դա թոքախտ էր:

Նրան ուղարկեցին արտասահման բուժվելու: Մեկնելու նախորդակին, Չեխովը ծանոթներից մեկի հետ ունեցած զրույցի ժամանակ խոսում և մահվան մասին:

Հավանորեն նա հասկանում էր, վոր քիչ և մնացել իրեն ապրելու:

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ

ԴԲԵՅՑՈՒՄԻ ԳՈՐԾԸ

Չեխովը բնակվեց Փրանսիայում, Միջերկրական ծովի ափին, Նիցցայում:

Շատ բան այդտեղ գուր էր գալիս. նրան դուր էր գալիս տաքը, փողոցային յերգիչները, ծովը, վորը թվում էր «փաղաքշական սրտառուչ...»

Սակայն գրել ոտար սեղանի մոտ, ոտար սենյակում, դժվար էր: Իսկ տուն վերադառնալ չէր կարելի՝ Չեխովը շարունակում էր արյուն թքել:

«Յես մեկ անգամ տեսա Չեխովին աշխատելիս,— պատմում է գրող Վաս. Նեմիրովիչ— Դանչեկոն, վորն այդ ժամանակ ապրում էր Նիցցայում:— Սմեն ինչ

նրա սենյակում թաղված էր խավարի մեջ: Միակ լույսը մեջտեղում յեղած փոքրիկ լամպի կանաչ լուսամփոփի տակ էր: Սկսված մի թերթ թուղթ: Նայում եմ. կիսամութի մեջ անկյունում հազիվ յերևում և Անտոն Պավլովիչը:

— Իսկույն... »

Վեր կացավ, մոտեցավ սեղանին, ջնջեց տողը և կըրկին անցավ իր անկյունը:

Յես ուզեցի հեռանալ:

— Սպասեցեք

Յերկու—յերեք րոպե, Չեխովը կրկին սեղանի մոտ է, արագորեն գրի առավ ինչ վոր... »

— Այսոր դժվար է գրվում... Չափազաց հեշտ է մտածվում, թե ինչ ես գրելու: Թվում է, մնում է միայն արտագրել: Սակայն այդ տեղ իսկ սկսվում է մոսկովյան փողոցը: Վոտքդ կպչում է յուրաքանչյուր քարի: Իսկ յերբեմն հանկարծ, կարծեք սլանում էք յերկաթգծով, ամբողջ եջեր»:

Այն ժամանակը, յերբ Չեխովը կարող էր որեկան մեկ պատմվածք գրել, անցել էր: Դրելը դառել էր դանդաղ, յերբեմն տառապալից աշխատանք:

Ինչպես և ամեն տեղ, Չեխովը շատ լրագրեր էր կարդում: Նիցցայում ապրած ժամանակ լրագրերն ամբողջովին կլանել էին Չեխովին: Նրանցում տպվում էր Դրեյֆուսի դատավարության հաշվետվությունը: Այդ դատավարությունը գրավել էր ամբողջ աշխարհի ուշադրությունը:

Փրանսիական գլխավոր շտաբի սպա Ալֆրեդ Դրեյֆուսը, ազդությամբ հրեա, կասկածվել էր պետական դավաճանության մեջ: Նրան դատի ելին տվել ինչ

վոր խորհրդավոր փաստաթղթերի հիման վրա, վո-
րոնք, իբրև թե, մերկացնում եյին նրան: Դատարանը
Դրեյֆուսին դատապարտեց մշտնջենական աքսորի
Կայսենայում տաժանակիր աշխատանքի:

Դրեյֆուսը հանցապարտ չեր: Նրան պաշտպան
դուրս յեկավ Փրանսիական հռչակավոր գրող Եմիլ
Զոլան: Նա մի բաց նամակ հրապարակեց «Յես մե-
ղադրում եմ» վերնագրով: Զոլան կառավարութեանը
մեղադրում էր կեղծիքների մեջ, վորպիսիք կատար-
ված եյին Դրեյֆուսին դատապարտելու նպատակով:
Դրա համար կառավարութեանը դատական պատու-
խանատվութեան կանչեց նաև Զոլային:

Յեմլրոպայի հասարակական կարծիքը բաժանվեց
յերկու մասի. բուրժուական հասարակութեան մեջ
յեղած բոլոր ազնիվ մարդիկ պաշտպանում եյին Զո-
լային և պահանջում եյին ազատել Դրեյֆուսին: Ընդ-
հակառակը, մոնարխիստները և հակահեղափոխական-
ները բոլոր յերկրներում անամոթաբար հետամուտ
եյին լինում Դրեյֆուսին, վորովհետև նա հրեա էր և
հարձակվում եյին Զոլայի վրա, վորովհետև նա արիա-
քար պաշտպանում էր Դրեյֆուսին:

«Յես ամեն ոք մի-մի գորտ եմ կուլ տալիս»,—
ասում էր Զոլան մոնարխիստական լրագրեր մասին:

Դրանց մեջ ամենից ավելի աչքի եյին ընկնում ու-
սական լրագրերը և ամենից շատ «Նովոյե վրեմյան»:

Յերիտասարդութեան որերին Չեխովն այդ լրագ-
րում տպագրել էր իր պատմվածքները: «Նովոյե վրե-
մյայի» հրատարակիչ աջ ժուրնալիստ Ս. Ս. Սուվո-
րինի հետ Չեխովը յերկար ժամանակ բարեկամ էր
յեղել:

Չեխովը խզում և իր հարաբերութեանները «ծերու-
նու» հետ, ինչպես նա անվանում էր Սուվորինին և նրա
«գազանանոցի» հետ, ինչպես այսուհետև անվանում
էր «Նովոյե վրեմյան»:

Դա կարևոր մոմենտ էր Չեխովի կյանքում: Պետք
էր ընտրութեան կատարել յերկու լագերի մեջ, և Չե-
խովը կանգնեց ազնիվ գրող Զոլայի հետ մի լագե-
րում, այլ վոչ թե մոնարխիստական ժուրնալիստ
Սուվորինի հետ:

ՄԵՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նա ձգտում էր վերադառնալ Ռուսաստան, բայց
բժիշկները Չեխովին թույլ ելին տալիս ապրել միայն
հարավում:

Նա ընակութեան հաստատեց Ղրիմում, Յալթա-
յում: Չեխովն իր համար մի փոքրիկ ամառանոց կա-
ռուցեց սպիտակ ու թեթև և շրջապատեց այն խիտ
աչգով: Չեխովը վերսկսեց իր արտաքինից Մելիխովոյի
նման առանձնացած մարդու կյանքը, վորն աշխա-
տում էր գրասեղանի մոտ և հանգստանում այգում
ծառեր խնամելով:

— Լսեցեք, — ասաց Չեխովը մի գրողի, — այստեղ
լուրաքանչյուր ծառ տնկված է իմ ներկայութեամբ և,
ինարկի, թանգ ե ինձ համար: Սուկայն դա ևս կա-
րևոր է: Զի վոր այստեղ մինչև իմ հաստատվելը, ամայի
լեր և անհեթեթ հեղեղատներ եյին, քարքարոտ ու
տատանկով ծածկված: Իսկ յես ահա յեկա և այդ
վայրի վիճակից դարձրի կուլտուրական, գեղեցիկ մի
վայր:

Բայց և այնպես Չեխովն այլևս մեղիխովյան տա-
րիներէ Չեխովը չէր: Նա առաջվա նման ծառեր եր
աճեցնում, հիվանդանոցներ և դպրոցներ եր հիմնում,
սակայն այդ բոլորն անում եր առանց նախկին վո-
գեորութեան: Չեխովն այժմ շատ հիվանդ եր և շատ
միայնակ:

Ղըրմը և Յալթան նա չէր սիրում: Ամեն ինչ այդ
տեղ նրան թվում եր խորթ՝ փարթամ, ասես լաքով
պատած կանաչը, կեղտոտ նավամատուցը, բազմա-
թիվ հշուրանոցներն ու վարսավիրանոցները և դիւսա-
վորը, տոնական ամբոխը, «պորտաբույձ հարուստնե-
րի դնչերը» ինչպես արտահայտվել եր Չեխովն իր
նամակներից մեկում:

«Յեղանակն այստեղ սքանչելի է, սակայն դա սոսկ
միայն սոռուս ե, իսկ ինչիս ե հարկավոր սոռուսը, յեթե
միս չկա» — գանգատվում եր Չեխովը:

Նա կարոտում եր Մոսկվային, մտերիմ մարդկանց,
թատրոնին...

Որն անցնում եր աշխատանքով, յեթե այցելուները
չէին խանգարում: Չեխովն արդեն հռչակված եր և
նրան այցելում էին այնպես, ինչպես բուժավայ-
րերն են այցելում: Մեկը մյուսի չետեվից այցի ելին
գալիս նրան հագուստները խշխշացնող տիկիները,
ասեղնագործած վերնաշապիկ հագած կավածատերեր,
հիացական գիմնադիստուհիներ, գավառական ղերա-
սաններ թուխ այտերով, նորից տիկիներ...

Իսկ յերեկոյան նա մենակ եր մնում և հիվանդու-
թյունը նրան անկողին եր գցում: Նա պառկում ու
մտածում եր այն մասին, վոր դեռևս վաղ ե և այն ժամա-
նակ Մոսկվայում խաղացվում ե իր պիեսայի յերկ-
րորդ գործողութունը:

Նրա պիեսները բեմադրվում էին Գեղարվեստական
թատրոնում: Յերիտասարդ, նոր սկիզբն առած թատ-
րոնն սկզբում բեմադրեց նրա «Չայկան»: Պետերբուր-
գում, կազմինի բեմում առաջված պիեսը Գեղար-
վեստական թատրոնում ազմկալից հաջողութուն
ունեցավ: Չեխովի մի քանի տարի առաջ ստացված
վերջն առողջացավ: Բայց «Չայկան» կյանք տվեց և
նոր թատրոնին, վորին վիճակված եր այնչափ մեծ
ղեր խաղալ համաշխարհային արվեստում: «Չայկան»
թատրոնն ընդունեց վորպես իր խորհրդանիշը: Գեղար-
վեստական թատրոնն այնուհետև Չեխովի թատրոն
էլին կոչում, իսկ Չեխովը դարձավ Գեղարվեստական
թատրոնի գրամատուրգը — նրա բոլոր նոր գրած պիես-
ները բեմադրվում են էլին Գեղարվեստական թատրո-
նում:

Մոսկվայում բեմադրվում էին «Չայկան», «Քե-
ռի Վանյան», «Յերեք քույրերը», իսկ Չեխովը Յալ-
թայում եր գտնվում, հնարավորութուն չունեի տես-
նելու իր պիեսները, վորովհետև հիվանդութունը
նրան պահում եր Ղըրմում:

Իսկ հետո Գեղարվեստական թատրոնում իր պիես-
ների բեմադրութունը տեսնելու ցանկութեանն ավե-
լազավ նաև այդ թատրոնի ղերասանուհիներից մեկին
տեսնելու ցանկութունը ես:

Մեկ անգամ հեռագրիչը Յալթայում ընդունեց այս-
պիսի մի հեռագիր, Մոսկվա ուղարկվող:

«Դուք բարի յեք և խելացի հրաշալի ճովողում են
թուչնակներն իմ այգում բացվել և կամելիան»:

Հեռագիրն ուղղված եր Ուզա Նիկոլաևնա Կնիպ-
պերին, Գեղարվեստական թատրոնի ղերասանուհուն և

կրում ե 1900 թվականը:

Մեկ տարի անց Կնիպպերը դարձավ Չեխովի կինը: Նրանց բախտ անհաջող դասավորութուն ունեցավ: Չեխովը պիտի ապրեր Յալթայում, հիվանդութան պատճառով, Կնիպպերը պիտի ապրեր Մոսկվայում, թատրոնի պատճառով: Այդպիսով նրանք տեսնվում էյին յերբեմնակի, այն մի քանի կարճատև շաբաթների ընթացքում, յերբ Չեխովը, առողջութունը վտանգելով, Մոսկվա լեր գնում կամ յերբ թատրոնը թույլ եր տալիս Կնիպպերին Յալթա մեկնելու:

Յեմ Չեխովն առավել ես ատեց Յալթան: Նա իրեն բանտարկյալի վիճակում եր գտում: Յալթան նա անվանում եր «վարսավիրների քաղաք», իսկ Ղրիմը՝ «սատանի կղզի»:

ԱՆԴԱԴԱՐ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հիվանդութունը, մենակութունը, կարոտը ջլատում էյին Չեխովի ուժերը: Բայց նա աշխատում եր և ավելի խստապահանջ եր դառնում դեպի իր գրվածքները:

Չեխովի ամբողջ կյանքը յենթարկված եր գրական աշխատանքին:

Նա շարունակ դիտում եր շրջապատը կամ մըտամբում արդեն սևագիր տողերը:

«Այդ մարդու մեջ,—գրում ե նրան ճանաչող մի գրականագետ,—բացի այն ամենից, ինչ նա ստեղծագործել ե, ահնայտ կերպով ներքին առանձնահատուկ աշխատանք եր կիզվում»:

Իսկ մեկ այլ վկա ավելացնում ե.

«Զգացվում եր, վոր նա դիտում ե մշտապես և ագահաբար. ինչպես լուսանկարչական ապարատները, նրա զգացողության որգանները ամրապնդում էյին հիշողության մեջ հազվագեղ տեսարաններ, արտահայտութուններ, փաստեր, խոսակցութուններ, ներկեր, ձայներ, բույրեր:

Իր շրջապատում նկատածներից շատ բան Չեխովը գրի լեր առնում ծոցատետրում ամեն տեղ՝ տանը, ճաշի ժամանակ, գիշերը, մուտքի աստիճանների վրա (նա առանձնապես սիրում եր կես գիշերին նստել մուտքի աստիճանների վրա), նավակում, դաշտում, զբոսնելիս...:

Յերբ ծոցատետրը հետը չեր լինում, գրում եր ինչի վրա պատահի՝ թղթի կտորի, ուրիշի այցետմսի...:

Վորոշ գործեր Չեխովը մտածում եր յերկար տարիներ: Յալթայում նա գրում ե «Քահանայապետ» փոքրիկ պատմվածքը: Այդ պատմվածքի սյուժեն, Չեխովի իրեն խոստովանությամբ, «նստած ե յեղել նրա գլխում 15 տարի»: Մինչդեռ Չեխովի գրական կյանքն ընդամենը 25 տարի յե յեղել:

Ծոցատետրերում գրվածները հետագայում դառնում էյին ապագա պատմվածքների և վիպակների ուրվագծեր: Ապա նրանք միաձուլվում էյին, դառնում էյին սևագրութուն՝ ամբողջապես ուղղումներով, հավելումներով, նշաններով ծածկված:

Սկսվում եր մանրակրկիտ աշխատանքը, վորը Չեխովն անվանում եր «նկարչութուն», վորովհետեւ նա սիրում եր ուղղումներ անել գունավոր թանաքներով: —Պետք ե պարզ գրել,—շարունակ կրկնում եր Չեխովը:

Նա ինքը լավ գիտեր, վոր պարզ գրելն ամենից դժվարն է: Չեխովն աշխատում է, վորպեսզի պատմվածքում վոչ մի ավելորդ բառ չլինի: Յեվ նա անխնա ջնջում էր այն ամենը, ինչ նրան ավելորդ էր թվում:

Իր աշխատանքը նա այսպես էր բացատրում.

— Վորպեսզի մարմարի կտորից դեմք ստացվի, պետք է հեռացնել նրանից այն ամենը, ինչ դեմք չէ:

Մի սկսնակ գրողի Չեխովն ասում է.

— Գիտե՞ք ինչպես պետք է գրել, լավ գործ ստացվելու համար: Այնպես, ինչպես ռազամանավի տախտակամածում. այնտեղ վոչ մի ավելորդ բառ չկա, այդպես պետք է անել նաև պատմվածքում...

Չեխովը ձգտում էր հասնել այնպիսի համառոտության և արտահայտչության, վորպեսզի վորոշ ֆրազաներ կարողանային փոխարինել նկարագրող թյունների ամբողջ եջերի: Հաճախ նա ձեռագրում ջնջում էր ամբողջ կտորներ, փոխարինելով մի քանի հաջող բառերով:

«Համառոտությունը տաղանդի քույրն է», ասել է նա մեկ անգամ:

Յեվ ուրախանում էր, չերբ այդ համառոտությունը գտնում էր ուրիշների մոտ: Ֆրանսիական գրող Մոպասանի կամ Լերմոնտովի, վորին Չեխովն առանձնապես սիրում էր:

«Յես չգիտեմ ավելի լավ լեզու, քան Լերմոնտովի լեզուն,— ասում էր նա հաճախ:— Յես այսպես կանեյի՝ կվերցնեյի նրա պատմվածքը և կվերլուծեյի այնպես, ինչպես վերլուծում են դպրոցներում,— ըստ նախադասությունների, նախադասության մասերի... Այդպես ել կսովորեյի գրել»...

Չեխովը հասավ արտասովոր վարպետության և նրա գործերն իրենց վարպետությանը չեյին զիջում Լերմոնտովի վիպակներին և Մոպասանի պատմվածքներին: Բայց ինքը հաճախ դժգոհ էր մնում ու կրկին աշխատում էր, կարծեք արդեն ավարտված, գործերի վրա

«Արվեստագետը պիտի շարունակ աշխատի, միշտ մտորա, վորովհետև այլպես նա չի կարող ապրել»:

«Ամեն ոք պետք է անալոյման աշխատել»:

Այսպիսի դիտողություններ Չեխովն անում էր գրողներին հետ զրուցելիս: Դրանք դատարկ խոսքեր չեյին:

Մշտական աշխատանքը լցնում էր Չեխովի կյանքը, ուստի և Չեխովի արվեստը՝ տարեց-տարի ավելի նուրբ, արտահայտիչ և խորն էր դառնում:

Լև Տոլստոյը լավ է ասել Չեխովի մասին.

«Նա տարրինակ գրող է. բառը նետում է, ասես, անպատեհ, մինչդեռ ամեն ինչ նրա մոտ ապրում է: Յեվ վորքան խելք: Յերբեք նա ավելորդ մանրամասնություններ չունի, ամեն ինչ կամ հարկավոր է, կամ սքանչելի»:

Տոլստոյը Չեխովին անվանում էր «պրողաչի Պուշկին»: Իսկ Գորկին ավելացնում էր՝ «վորպես վոճաբան, Չեխովն անհասանելի չէ»:

Ի ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԳՈՐԿՈՒ

Յալթայում Չեխովի մենակության մխիթարանքը իրեն համար թանգ կամ հետաքրքիր մարդկանց հետ հանդիպելն էր: Մի ժամանակ Յալթային մոտիկ, Դասպրիում ապրում էր Լև Տոլստոյը:

Չեխովը Տոլստոյի առաջ իր վողջ կյանքում խոնարհվել է վորպես մեծ արվեստագետի: Դեռևս մեկի-խովյան որերին Չեխովը գնում է Տոլստոյի մոտ Յասնայա Պոլյանա: Յեվ այժմ ել նա մեծ հուզմունքով մեկնում է գրողի մոտ, վորի մասին մեկ անգամ տասել էր.

«Վոչ մի մարդու չեմ սիրում այնպես, ինչպես նրան»:

Գրող Ա. Բուենինը իր հիշողություններում պատմել է այն մասին, թե ինչպես Չեխովը մեկ անգամ պատրաստվում է Տոլստոյի մոտ գնալ: Չեխովը համարյա մի ժամ մտածում էր ինչպիսի անդրավարտիկով գնա Տոլստոյի մոտ:

Ակնոցները հանեց, յերիտասարդացավ և կատակները միախառնելով իր հոգու խորքում յեղած լրջության հետ, շարունակ դուրս էր գալիս ննջարանից մերթ մեկ մերթ ուրիշ անդրավարտիկով:

—Վիչ, սա անվայել նեղ է,—ասում էր նա:—Կմտածի, վոր թեթևսոլիկի մեկն էմ:

Յեվ գնում էր հագնելու ուրիշը ու կրկին դուրս գալիս, ծիծաղելով.

—Իսկ սա Սե ծովի լայնությունն ունի, կմտածի անգգամ մարդ եմ:

Դասպրիում Չեխովը յերկար գրույց ունեցավ Տոլստոյի հետ առանձին: Յեվ Տոլստոյի մոտից դուրս գալուց հետո առանձնապես լուրջ էր ու լռակցաց:

Բարեբախտաբար Չեխովի մոտ ևս չերեմն այցելության ելին գալիս վոչ թե այցելուներ, այլ բարեկամներ:

Ցանկալի հյուրերից մեկը յերիտասարդ Մաքսիմ Գորկին էր:

Հեաաքըքությամբ և համակրանքով էր հետևում Չեխովը Գորկու աշխատանքին:

Իր մահից քիչ առաջ Չեխովը պաշտպան դուրս յեկավ Գորկուն: Դա հռչակավոր «ակադեմիական» ինցիդենտն էր:

1902 թվին Գիտությունների Ակադեմիան Մաքսիմ Գորկուն Ակադեմիայի պատվավոր անդամ է ընտրում: Պրոլետարև հեղափոխական, շարունակ ձերբակալվող և աքսորվող Մաքսիմ Գորկու ընտրությունը զայրացնում է կառավարական շրջաններին: Ընտրությունների մասին ղեկուցվում է Նիկոլայ II-ին: Ցարն այսպիսի մակագրություն է անում.

«Ավելի քան տարրինակ է»:

Դա բավական է լինում, վորպեսզի ընտրությունն անվավեր համարվի: Իմպերատորական Ակադեմիան վախկոտ լուծ է:

Մակայն յերկու պատվավոր անգամ չեն լուծ: Դրանք ելին գրողներ Վլադիմիր Կոռզենկոն և Անտոն Չեխովը: Նրանք բողոքեցին և դեմոստրատիվ կերպով հրաժարվեցին ակադեմիկոսի կոչումից:

«ԱՄԵՆ ԻՆՉ ՎԵՐԱՅԱՍԾ Է»

Չեխովի հանդես գալը Գորկուն պաշտպանելու, պատահական չէր:

Մոտենում էին 1905 թվի հեղափոխական որերը: Մոսկվայում, Կիևում և այլ քաղաքներում խոշոր հեղափոխական ցույցեր ելին տեղի ունենում: Գյուղացիները Ուկրաինայում հրդեհում էին կալվածատերերի ագարակները:

Ընդհանուր գործադուլը ընդգրկեց Ռուսաստանի ամբողջ հարավային մասը:

Այդ դեպքերի արձագանքները հասնում էին Յալթայի ամառանոցը: Չեխովը նոր տրամադրություններով եր վարակվում:

—Անցկացրինք մենք գորշ դանդաղաշարժ կյանք,— ասում էր նա:— Շրջադարձ ե գալիս... Տեսեք, ինչ ե լինելու յերկու - յերեք տարուց... Չեք ճանաչի Ռուսաստանը...

Նրա մեջ յեղած նախկին մեղմությունը և համբերատարությունն անհայտացան, յերբ այժմ նա խոսում էր նրանց մասին, վորոնք կառավարում էին Ռուսաստանը:

—Դուք դեռ չգիտեք ինչ սրիկաներ են նրանք,— բացականչում էր նա:

Իր նախկին գրվածքներն այժմ Չեխովին թվում էին «հնացած»: Նա վորոնում է նոր խոսքեր առույգ և ուրախագին:

Չեխովն այդ խոսքերը գտնում է իր վերջին աշխատություններում՝ «Հարսնացու» պատմվածքում և «Բալենու ալգին» պիեսում:

1904 թվի հունվարի 17-ին, Չեխովի ծննդյան օրը, «Բալենու ալգին» առաջանգամ բեմադրվում է Գեղարվեստական թատրոնում: Թատրոնը վորոշում է մեծերել իր սիրելի հեղինակին:

Մահացու գուհատ ունիհարած կանգնել էր Չեխովը բեմում: Նրան վողջունում էին ձիգ ու ծորուն ձառերով: Չեխովը մռայլվում էր և մեծարանքը շատերի համար թաղման եր նմանվում:

Նրանք չեյին սխալվում: Չեխովի առողջությունը

որեցոր վատանում եր: Բժիշկները խորհուրդ էյին տալիս Չեխովին արտասահման մեկնել:

—Մեռնելու յեմ գնում,—ասաց նա հրաժեշտի պահին գրող Ն. Դ. Տեկեշվին:—Ամեն ինչ վերջացած է: Այլևս չենք տեսնվի:

Յեվ պարզեց նրան թույլ, մոմինմանվող ձեռքը: Կիրն Չեխովին տարավ Գերմանիա, Բադենվեյլեր կուրորար:

Մի յերեկո Չեխովն իրեն լավ ե զգում: Նա սկսում է մտածել մի ուրախ պատմվածք, նկարագրերով նորաձև կուրորտն, ուր ուրախ, կարմրաթուշ անգլիացիները և ամերիկացիները զբոսանքից վերադառնում են հյուրանոց ընթրիքի և հանկարծ պարզվում է, վոր խոհարարը վախել և վող մի ընթրիք ել չկա...

Դիշերվա սկզբում Չեխովն արթնանում է և կյանքում առաջին անգամ ինքը խնդրում է ուղարկել բժշկի յետևից:

—Մեռնում եմ,—ասաց նրան Չեխովը գերմաներեն:

Հիվանդին ամրապնդելու համար բժիշկը հրամայում է շամպայն տալ: Չեխովը խմում է գավաթը և ժպտում կնոջը:

—Վաղուց շամպայն չեյի խմել:

Մի քանի րոպեյից նա այլևս չկար:

Գ.ԱՌԻՍ ՇՈԹՆԵՐՈՐԴ

ԱՆՑՅԱԼԸ ՄԵՂԱԴՐՈՂԸ

Չեխովը մահից քիչ ժամանակ առաջ ասում է.

—Ինձ կկարդան միայն յոթը տարի, իսկ ապրելու յեմ ել ավելի պակաս, վեց տարի:

Նա սխալվում է և այն ել կրկնակի: Ապրեց նա քիչ: Բայց կարգում են Ձեխովին նաև այժմ, յերբ նրա մահից ավելի քան յերեսուն տարի յե անցել: Կարգում և սիրում են ավելի ու ավելի ուժգին:

Յեվ ծիծաղի և տխրության և զայրույթի մեջ Ձեխովը ճշմարիտ է յեղել մինչև վերջը: Նա պատրաստ էր զիջել իր պատմվածքների հետաքրքրաշարժությունը, բայց վոչ նրանց ճշմարտությունը:

— Նախ և առաջ, բարեկամներս, — ասում էր Ձեխովը, — չպետք է ստել... Արվեստն առանձնապես նրանով է լավ, վոր նրա մեջ չի կարելի ստել...

Ձեխովի խոսքի ճշմարտության մեջ է այդ նշանավոր արվեստագետի գաղտնիքը: Նրան բոլորից առաջ ճանաչեցին յերկու մեծ ընթերցող՝ Լև Տոլստոյը և Մաքսիմ Գորկին:

Գորկին գրել է Ձեխովի մասին.

«Նրա տաղանդի սարսափելի ուժը հատկապես կայանում է նրանում, վոր նա յերբեք վոչինչ չի հնարում իրենից, չի պատկերացնում այն, ինչ գոյություն չունի աշխարհում»:

Իսկ Տոլստոյը նկատել է.

«Գլխավորը, նա մշտապես յեղել է անկեղծ, իսկ դա գրողի խոշորագույն արժանիքն է, իսկ շնորհիվ իր անկեղծության, Ձեխովը ստեղծել է գրելու նոր, միանգամայն նոր ձևեր»:

Դա ճիշտ էր. Ձեխովը գրականության մեջ ստեղծել է նոր ձևեր: Նա նկարագրում է ընթությունը, մարդկանց, քաղաքներն այնպես, ինչպես մինչ Ձեխովը չեն նկարագրել. ամբապնդել է ռուսական գրականության մեջ կարճ պատմվածքը՝ «ափի մեծությունը», հարստացրել է թատրոնը մարդկային զգաց-

մունքների նրբին յերագներով, վորոնք խույս են տվել մյուս դրամատուրգներից: Բայց այդ բոլոր նորը ծնունդ է առել չեխովյան նույն այն ճշմարտությունից: Այդ ճշմարտության շնորհիվ Ձեխովն ունի լեզվի զարմանալի պարզություն, զգացմունքների խորություն և լրջություն, վորը սիրում է նա մեղմացնել ժպտով: Յեվ այդ պատճառով չե արդյոք այնպես բարձր գնահատել Ձեխովին Լենինը, վորը սիրով վերստին կարգում էր չեխովյան պատմվածքները հեղափոխության ամենադժվարին ժամանակներին, 1917 թվին:

Ձեխովին կենդանության ժամանակ հաճախ կշտամբում էին այն բանում, վոր նա իր տաղանդը մանրացնում է մանր պատմվածքներով: Թերևս իր քննադատներին է հիշել Ձեխովը, յերբ Ֆրանսիական գրող Ալֆոնս Դոդեյի մոտ հանդիպել է այսպիսի տողերի.

«Ինչպե՞ս քո յերգերն այդչափ կարճ են, — հարցնում են մեկ անգամ թոշնածինս, — Թե՞ քո շունչը չի բավականացնում»:

— Յես շատ յերգեր ունեմ և կցանկանայի բոլորը հաղորդեմ:

Այդ տողերը մնացել էյին Ձեխովի հիշողության մեջ և նա գրի յեր առել իր ծոցատետրում: Ձեխովը շատ բան ուներ ասելու: Նա ճանապարհորդել էր ուկրաինական տափաստանով և սիբիրյան տայգայով, ապրել էր գավառական քաղաքներում և գյուղերում, բուժել մոսկովյան լրագրողներին և մելիթսովյան գյուղացիներին, գրագրություն էր ունեցել սկսնակ գրողների և նշանավոր գիտնականների հետ, հաճախել էր թատրոնների կուլիսները, հոգեբուժական հիվանդանոցները, զրույց էր ունեցել վաճառականների

և չինովնիկներին հետ, դիտել եր ուսանողներին և գործակատարներին: Ռուսական կյանքի հսկայական ճանաչողությունն է ունեցել Չեխովը և նա կամեցել է «բոլորը հաղորդել»:

Բայց և այնպես չկարողացավ՝ մահը ընդհատեց չեխովյան շատ ու շատ ծրագրերը: Նոր պատճվածքների ու պիեսների խոհերով եր ապրում Չեխովը մինչև իր կյանքի վերջը: Բաղենվերելուցում նա յերազում եր մի պիեսի մասին, վորի մեջ գիտնականը մեկնում է Սրկտիկա: Նա պատկերացնում եր բեվեռային գիշերը, հյուսիսափայլը... Բայց պիեսը մնաց չգրված: Հանգան նաև տասնյակ այլ մտադրություններ:

Չեխովը մեռավ ծերության չհասած, 44 տարեկան:

Բայց և այնպես շատ բան եր գրված, շատ բան եր ասված:

Չեխովը սիրում եր քրքրել ամեն տեսակի տեղեկատուներ: Նրա Յալթայի կաբինետում կային «Վոդլ Պետերբուրգը», «Վոդլ Մոսկվան» և «Վոդլ Ռուսաստանը» տեղեկատուները: Չեխովի յերկերի ժողովածուն ևս կարելի յեր կոչել «Վոդլ Ռուսաստանը», այնպես լրիվ կերպով է անդրադարձել նրանցում ամբողջ յերկերը: Բայց տեղեկատուները տարեց-տարի հնանում եյին և մեռնում, իսկ մեծ արվեստագետի ստեղծած «Վոդլ Ռուսաստանը» մնում է եպոխայի կենդանի հիշատակ:

«Ինչի՞ մասին գրել, ի՞նչպիսի սխրագործություններ յեր յերգեր: Սխրագործություններ չկան, նրանց տեղը գրավել է հուսահատ լաբաղացությունը: Հերոսներ չկան, նրանց տեղ գրավել են մարդիկ, վորոնց ծնկները դողում են: Ի՞նչ է մնում... Ըստ յերեվուկթին

մնում է տխրել ձեզ հետ միասին, մնում է դառնալ հառաչանքների պատմագիր»:

Դա գրել է Չեխովի մեծ ժամանակակից՝ ծերունի Սալտիկով—Շչեդրինը:

Յեվ Չեխովը յեղել է «հառաչանքների պատմագիրը», քայքայված ու ճնշված ինտելիգենցիայի պատկերացնողը: Բայց պատկերելով նրանց, Չեխովն ամենից քիչ եր հրավիրում ընթերողներին զգացվելու և արտասվելու իր հերոսների վրա:

Չեխովի ժամանակակից բուրժուական ինտելիգենցիան նրան հալտարարեց իր սլոեռը, անվանում եր «մթնշղի յերգիչ»: Նա չեր ցանկանում նկատել այն, վոր Չեխովը, պատկերելով ինտելիգենցիայի ներկայացուցիչներին՝ անպետք մղկացողներին, ավելորդ մարդկանց, զգացմունքների և դառամյալ մտքերի տեր մարդկանց, իր այդ հերոսներին վերաբերվում եր խիստ բացասական: Նա ինտելիգենցիային անվանում եր յերկերեսանի, կեղծ, հիստերիկ, անկիրթ, ծույր: Նա գրում եր այն մասին, վոր չի հավատում նրան «նույնիսկ, յերբ նա տառապում է ու գանգատվում, վորովհետև նրան ճնշողները իր իսկ ընդերքից են դուրս գալիս»:

Այսպես կոչված լիբերալ, «ազատասեր» բուրժուական ինտելիգենցիայի կեղծավորությունը զայրացնում եր նրան: Չեխովը մեկ անգամ ներկա չե գտնվում մոսկովյան «Կոնտինենտալ» ճաշարանում տեղի ունեցած հանդիսավոր մի ժողովի: Լիբերալները տոնում եյին ճորտության վերացման տարեդարձը: Խոսում եյին ազատության, ժողովրդի մասին և հարբած շարժումներով սեղանից վայր եյին գլորում շամպայնով

լի շէնքը, անհղ հրամաններ արձակելով Ֆրակ հանգած լակեյներին: Այդ պարոնները սպառնազին առդերը Չեխովը գրի յե առնում իր ծոցատետրում:

«Մենք հոգնել ենք գերությունից և կեղծավորությունից», ասում եր նա:

Չեխովը չէր նմանվում իր հերոսներին: Չեխովյան հերոսներն անգործունյա էյին՝ Չեխովն ամբողջ կյանքում աշխատել է հսկայական լարվածությամբ: Չեխովյան հերոսներն ընդունակ չեն գործնական աշխատանքի՝ Չեխովը կազմակերպել է հիվանդանոցներ, դպրոցներ, գրադարաններ և մուդեյներ, ոգնություն է ցույց տվել սովյալներին և աքսորականներին, լրջորեն զբաղվել է գիտությամբ, ուսմանսիրելով վոչ միայն բժշկությունը, այլև բնական գիտություններ, աշխարհագրություն, վիճակագրություն և այլն: Չեխովյան հերոսներն ապրում են գորշ և դժվար, արտասովոր թեթևությամբ համատեղելով լավ ապագայի անիմաստ յերազանքները փնթի, կեղտոտ, այլ և հաճախ ուղղակի ստոր գոյության հետ: Իսկ Չեխովը բազմազան, վառ և հետաքրքիր կյանք ունեցել:

«Կյանքը թվում է մեծ, հսկայական, բայց նստած ես հինգ կոպեկանոցի վրա»: Չեխովի ծոցատետրում յեղած այս գիտողությունը վերաբերվում է չեխովյան հերոսներին, բայց վոչ յերեք իրեն՝ Չեխովին: Մինչ չեխովյան հերոսները թեյ էյին խմում և հառաչում, Չեխովը շուրջաշխարհյա ճանապարհորդություն էր կատարում, անձնազոհ աշխատում Սախալիում, մասնակցում հասարակական շատ գործերի և յերեմն միայն դանդաղում, վոր անբուժելի հիվանդություն

նր, թոքախտը թույլ չի տալիս իրեն ելավելի յեռուն և բովանդակալից կյանքով ապրելու:

«Շեքսպիրյան սքանչելի չարագործներից հետո տեսնել այն մանրիկ, գրոշանոց սրիկաներին, վորոնց պատկերում եմ յես, ամենեին ախորժելի չե»:

Այդպես եր արտահայտվում Չեխովն իր գործող անձերի մասին: Վոչ թե նրանց յերգիչը, այլ նրանց մերկացնողն եր Չեխովը:

Չեխովը ուսաստանյան քաղքենու անհաշտ թշնամին եր:

«Լավ, մարդավայել ապրելու համար,—ասում եր նա,—չե վոր հարկավոր է աշխատել: Աշխատել, սիրով, հավատով: Իսկ մեղանում այդ չգիտեն: Մեկ—յերկու կարգին տուն կառուցած ճարտարապետը նստում է թուղթ խաղալու և խաղում է ամբողջ կյանքում... Պրակտիկա ունեցող բժիշկը դադարում է գիտությանը հետեւել... Յես չեմ հանդիպել վոչ մի չինովնիկ, վորը քիչ թե շատ հասկանա իրաշխատանքը, սովորաբար նա նստած է մայրաքաղաքում կամ նահանգական կենտրոնում: Թղթեր է հորինում և ուղարկում Ձմիւկ և Սմորգոն կատարելու: Իսկ թե այդ թղթերն ում են զրկելու շարժման ազատությունից Ձմիւկում և Սմորգոնում, այդ մասին չինովնիկը նույնքան քիչ է մտածում, ինչպես աթեիստը գեհնի տանջանքների մասին»:

«Մինչ նա վոչ վոք չի կարողացել,—գրում է Մաքսիմ Գորկին Չեխովի մասին,—այդպես անագործւոյն ճշտությամբ նկարագրել մարդկանց քաղքենիական առորյայի աղոտ քառսում անցնող իրենց խայտառակ և տխուր կյանքը: Նրա թշնամին յեղել է գոհնությունը: Նա իր վոջ կյանքում պայքարել դրա դեմ, ծաղրել է այն և պատկերել է այն անաչառ, սուր գրչով»:

Չեխովի հետեյալ նշանավոր խոսքերը գրի յե առել Ա. Տիխոնովը:

«Դուք ասում եք, վոր իմ պիեսները գիտելիս արտասվել եք: Մենակ դուք չեք, Այնինչ յես դրա համար չեմ գրել դրանք, այդ Ալեքսեն¹ և նրանց աչդպես լացկան դարձրել: Յես ուրիշ բան եմ ցանկացել: Յես ցանկացել եմ միայն ազնվորեն և անկեղծաբար ասել մարդկանց՝ նայեցեք ձեզ, տեսեք ինչպես վատ և տխուր եք ապրում դուք: Ամենից գլխավորն այն է, վորպեսզի մարդիկ հասկանան այդ բանը, իսկ յերբ կհասկանան դա, նրանք անպայման իրենց համար ուրիշ, լավ կյանք կստեղծեն: Յես այդ կյանքը չեմ տեսնի, բայց յես գիտեմ, վոր այն բոլորովին ուրիշ կլինի, նման չի լինի այն կյանքին, վորը կա: Իսկ առայժմ այդ կյանքը չկա և յես նորից ու նորից կասեմ մարդկանց՝ հասկացեք, վորքան վատ և տխուր եք ապրում: Լաց լինելու քնչ կա այս տեղը»:

Այդ ասում եր Չեխովն իր կյանքի վերջում: Մահացող գրողը խորապես տոգորված եր «այլ, լավ կյանք ստեղծելու» անհրաժեշտության մտքով: Դա պատահական խոսակցություն չեր պատահական զրուցակցի հետ: Մահամեա «Հարսնացու» պատմվածքում, իր վերջին աշխատության մեջ Չեխովը գրում ե՝ «գլխավորը՝ պետք է հեղաշրջել կյանքը, իսկ ֆնացլալ ամեն ինչ անկարելու է»:

Հեղաշրջել կյանքը, սակայն ինչպե՞ս: Այդ բանը Չեխովը չգիտեր և այդ հարցին նա պատասխան չի տվել:

Չեխովը գրականության մեջ յերևացել է այն

1 Ալեքսեն—Ռեխիսյոր Կ. Ստանիսլավսկու իսկական աղբանուներ, վորը Չեխովի պիեսները բեմադրել և Մոսկվայի Գեղարվեստական թատրոնում

ժամանակ, յերբ հավատը գեպի հեղափոխական դադարները, վորն ապրում էին անցյալ տասնամյակների գրող—բանաստեղծները, հողմահար ելին յեղել: Յերիտասարդ Չեխովն անկեղծորեն խոստովանում եր, վոր ինքը չունի վոչ մի հասարակական գաղափար:

«Յես կուզեյի միայն ազատ արվեստագետ լինել»,— հայտարարում եր նա:

Յեվ Չեխովն սկսում է աշխատակցել մոնարխիստական «Նովոյե վրեմյա» թերթին, բաղմից ընդդեմ լով, վոր նրան մասնավորապես խորթ և յուրաքանչյուր կուսակցություն, ուստի և միևնույն է վորտեղ կտպադրի իր աշխատությունները:

«Նովոյե վրեմյա» աշխատելը յերիտասարդ Չեխովի համար անհեռանք չանցավ: Նա կամենում եր նաև այդտեղ այդ «կարգապահական ջոկատներում», ինչպես հետադառնում անվանում եր Չեխովն այդ լրագիրը, քաղաքական պայքարից անկախ գրող ֆնալ: Բայց դա նրան չհաջողվեց: Յերիտասարդ գրողի հասարակական հացքները թափանցվում էին Նովո-վրեմնյան թույնով: Ամբողջ տասնամյակ անցավ, մինչև Չեխովն ազատագրվեց «Նովոյե վրեմյայի» սղդեցությունից, կարողացավ դուրս մղել իրենից, իր իսկ արտահայտությամբ, ճորտատիրական արյան վերջին կարթիլները:

Ճորտական արյան դեմ մղած այդ պայքարում Չեխովին ոգնեց իրեն հատուկ, իսկական արվեստագետի մեծագույն ազնվությունը: Վորչափ խորն եր թափանցում Չեխովը ուսական իրականության խորքն, այնչափ հեռանում եր նա նախկին անտարբե-

րությունից դեպի հասարակական հարցերն ու քաղաքական պայքարը: Գրողը տեսնում էր ժողովրդական զանգվածներին տառապանքները ինքնակալության կողմից ճնշված յերկրում, վորին արհամարհանքով անվանում էր «կազոննի»:

Այդ կազոննի յերկրի մասին Չեխովը գրում էր խիստ, իսկ վերջին տարիներում՝ անխնա: Գրում էր այն մասին, վոր գլուղացիությունը «անասունից վատ է ապրում»: Այն մասին, վոր բանվորներն «աշխատում են առանց հանգստանալու... ապրում են կիսաքաղց և յերբեմն միայն գինեւտանն են յթափվում այդ կոշմարից»: Այն մասին, վոր քաղաքում «չկա վնչ մի ազնիվ մարդ, վնչ մի»: Այն մասին, վոր նրանք, ովքեր իրենց ինտելիգենտ են համարում, «գլուղացիների հետ անասունների նման են վարվում, վատ են սովորում, լրջորեն վոչինչ չեն կարգում, վոչինչ չեն անում, իսկ գիտությունների մասին միայն խոսում են»:

Վճռական անկեղծությամբ Չեխովը ցույց էր տալիս, վոր «այդ բոլորը կյանք չէ, մարդիկ չեն, այլ մի ինչ վոր, ըստ ձևի միայն գոյություն ունեցող բան»: Յեվ նա մերկացնում էր նրանց, ովքեր ամենից ավելի պահպանում էին այդ ձևը՝ ցարական բուրժուազիային: Իր ամենից նշանակալից պատմվածքներից մեկում՝ «Պատյանավոր մարդը» գրվածքում Չեխովը վոչ միայն նկարագրել է, ինչպես պատյանավոր մարդու ազդեցությամբ «քաղաքում սկսում են վախենալ ամեն ինչից», այլ և բացակայել է.

«Կրել վիրավորանքներ, ստորացումներ, չհամարձակվել բացարձակ հայտարարել, վոր դու ազնիվ, ազատ

մարդկանց կողմն ես... և այդ բոլորը շնորհիվ ինչ վոր աստիճանավորի, վորը գրողի արժեք ունի,—վնչ, այլևս այսպես ապրել անհնարին է»:

Յերիտասարդ ժամանակ Չեխովը պնդում էր, վոր «Ռուսաստանում յերբեք հեղափոխություն չի լինի»: Հետագայում գրողն ակնառես յեղավ կուտակվող հեղափոխական ալիքին: Նրա վստահությունը, վոր «յերբեք հեղափոխություն չի լինի», յերբուհ դուրս յեկավ: Բայց հեղափոխության ուղիները և նրա ուժերը Չեխովի համար մնացին անորոշ: Նա գիտեք, վոր իր հերոսներին, բժիշկ Ստաբլինին («Իոնիչ») կամ Վերա Կարգինային («Հարազատ անկունում») չէ պատկանում ապագան, նրանք չեն «հեղաշրջելու կյանքը»: Մեծ արվեստագետի սրատեսությամբ հախատեսավ նա, վոր նրանք հեղափոխական դեպքերի դեմ հանդիման ժողովրդի թշնամիներին լազերում են լինելու: Ահա ինչ է գրել Չեխովը մեկ անգամ իր ծոցատետրում.

«Մեծ դեպքերը մեզ հանկարծակի յեն բերելու, ինչպես քնած կույսերին... Յեվ նախքան կշողա նոր կյանքի արշալույսը, մենք չարագույժ պառավներին և ծերերի կփոխվենք ու առաջինը ատելությամբ յերես կհարձնենք այդ արշալույսից և կզրպարտենք նրան»:

Չեխովն այդ բանում չսխալվեց: Հոկտեմբերյան հեղափոխության պատմությունն ամբողջովին հաստատեց նրա մարդարեությունը: Հեղափոխությունը հարկադրված յեղավ պայքարել սպիտակ դավադրականության, սաբոտաժի, վնասարարության դեմ:

90. ական թվականներին, յերբ Ռուսաստանն ար-

դշուհնաբերական վերելք եր ապրում, Չեխովը հակամիտ եր հույսեր ունենալ կապիտալիզմի վրա, վոր արդշուհնաբերական բուրժուազիան փոխարինելով ազնւ-վականությանն ու կալվածատերերին, Ռուսաստանում կուլտուրա կհաստատի, ասիական, իրավազուրկ հայրենիքը կգարձնի յեվրոպական լուսավորյալ չեր-կիր: Բայց միաժամանակ նա տեսնում եր կապի-տալիզմի մյուս յերեսը: «Իմ կյանքը» վիպակում Չեխովը գրում ե.

«Ճորտական իրավունք չկա, սակայն աճում ե կապիտալիզմը: Ազատագրական զաղափարների ա-մենայեռուն ժամանակ իսկ նույնպես, ինչպես և Բատիի ժամանակները, մեծամասնութունը կերակ-րում, հագցնում և պաշտպանում ե փոքրամասնությա-նը, ինքը մնալով քաղցած, տկլոր, անողնական»:

Այն միակ հասարակական դասակարգը, վոր կա-րող եր այնպես անել, ըստ Չեխովի արտահայտու-թյան, վորպեսզի «ուժեղները չճնշեն թուլներին, վոր-պեսզի փոքրամասնությունը մեծամասնության հա-մար չդառնա պարագիտ կամ պոմպ, վորը ծծում ե նրանից մշտապես լավագույն հյութեր», այդ դասա-կարգը պրոլետարիատն ե: Բայց Չեխովը հեռու չեր նրանից և չեր հավատում նրա ուժերին: Հեղափոխա-կանները Չեխովի համար մնացին ավելորդ մարդիկ, հերձվածողներ: Նույնիսկ իր վերջին, հասարակական մեծ փոփոխությունների նախազգացումներով թափանց ված աշխատություններում, Չեխովը հեղափոխական-ներին դուրս ե բերում վորպես թարգամիտ մարդիկ, վորոնք համակրանքի չեն արժանանում, սակայն ավելի կարեկցական ժպիտ են առաջ բերում: Դա Պետյա

Տրոֆիմովն ե՝ հավիտենական ուսանողը, «հիվանդա-գին բարինը» «Բալենու աղբին» պիեսից և Թոքախ-տից մեռնող տպագրիչ Սաշան «Հարսնացու» պատմ-վածքից:

ՅՕ-ական թվականների սկզբում Չեխովը գրում ե.

«Այն գրողները, վորոնց մենք համարում ենք հավիտենական կամ ուղղակի լավ գրողներ և վորոնք դյուլթում են մեզ, ունեն մեկ ընդհանուր և չափա-զանց կարևոր հատկանիշ՝ նրանք ուր վոր գնում են ու հրավիրում են ձեզ նույն տեղ և դուք գգում եք վոչ թե ուղեղով, այլ վողջ եյուլթյամբ, վոր նրանք ինչ վոր նպատակ ունեն»:

Յեւ Չեխովը վորոնում եր այդ նպատակը, վորո-նում եր աղնվորեն, անդադար, անհանգիստ:

Վաղաժամ մահը ընդհատեց այդ վորոնումները: Նպատակը մնաց չգտնված:

Սակայն նշանակում ե դա, վոր Չեխովը չի պատ-կանում այն գրողների թվին, վորոնց նա ինքն ան-վանում եր հավիտենական:

Չեխովը չգտավ իր հասարակական իդեալը: Բայց նա մեծ ե իր խորը և անկեղծ անձկությամբ դեպի այդ իդեալը: Նա նրա խոսքին, չեխովյան պարզ և մեղմ խոսքին, նրա յուրաքանչյուր պատմվածքին տալիս ե իսկական գեղարվեստական աշխատության լրջություն և կարևորություն:

«Կարգալով Անտոն Չեխովի պատմվածքները, — գրում ե իր հիշողություններում Մ. Գորկին, — գգում ես քեզ սես, ուշ աշնան թախժոտ որում, յերբ ողն այն-պես թափանցիկ ե և նրանում այնպես վորոշակի գծագրված են մերկ ծառերը, անձուկ տները, գորշ

մարդիկ... Հեղինակի միտքն, ասես, աշնան արև լինի, վոր անագորույն պարզությամբ լուսավորում է տրորված ճանապարհները, ծռռռ ու մռռն փողոցները, անձուկ և կեղտոտ տներն, ուր թախծից ու ծուլությունից խեղդվում են փոքրիկ, խղճուկ մարդիկ, տունը լցնելով իրենց անիմաստ, մրափուն ունայնությամբ...

Այդ ձանձրալի անուժ մարդկանց գորշ ամբոխի կողքով անցավ մեծ, խելացի, ամեն ինչի ուշադիր մի մարդ, նայեց իր հայրենիքի այդ ձանձրալի մարդկանց և տխուր ժպտով, բայց խորին կշտամբանքով, հուսահատ տրտմությունը դեմքին և կրծքում, անուշ, անկեղծ ձայնով ասաց.

«— Տխուր եք ապրում, պարոններ»:

Այդ խորը և անկեղծ կշտամբանքում՝ Չեխովի հեղափոխական նշանակությունն է:

«Հաղարջ» պատմվածքում Չեխովը գրում է.

«Հարկավոր է, վորպեսզի յուրաքանչյուր գոհ, յերջանիկ մարդու դուռն լցնեն կանգնած լինի մեկը մուրճը ձեռքին և մշտական հարվածով, հիշեցնի վոր դժբախտ մարդիկ կան»:

Չեխովը չէր նկատում, վոր այդ մուրճավոր մարդիկ դուռն են գալիս հեղափոխական ընդհատակից: Դուռն են գալիս վոչ թե նրա համար, վորպեսզի հիշեցնեն ցարական ռեժիմին և բուրժուազիային այն մասին, վոր կան դժբախտներ, այլ, վորպեսզի այդ դժբախտներին կաղմակերպեն հեղափոխական բանակում:

Հեղափոխությունը յեկավ և հեղաշրջեց կյանքը: Իրականացավ այն, ինչի մասին Չեխովյան «Յե-

րեք քույրեր» պիեսի գործող անձերից մեկն ասում է.

«Յեկավ ժամանակը, մեզ վրա հազին մի կույտ է գալիս, պատրաստվում է առողջ, ուժեղ փոթորիկ, վոր գալիս է, արդեն մոտ է և շուտով կփչի—կտանի մեր հասարակությունից ծուլությունը, անտարբերությունը, նախապաշարմունքը դեպի աշխատանքը, փտած ձանձրությամբ... 25—30 տարի հետո կաշխատի արդեն յուրաքանչյուր մարդ: Յուրաքանչյուր»:

Չեխովի նկարագրած Ռուսաստանն անցել է պատմության դիրկը: Չեխովյան հերոսների և մեր յերկրի մարդկանց մեջ անդունդ է պառկած: Բայց ինքը Չեխովը, նրա պատմվածքները մնացել են: Վորովհետև նրանց յուրաքանչյուր տողը ճշմարտություն է պարունակում իր մեջ հեղափոխության ալիքով մեղանից հեռացած յերկրի մասին: Յեւ այդ ճշմարտությունը կոչ է անում պայքարելու, վորպեսզի անցյալն այլևս չերբեք չվերադառնա:

Ա. Պ. Զեեռովի ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵՈՒՆՆԵՐԸ
ԱՌԱՆՁԻՆ ԳՐԳԵՐՈՎ

1. «Անյուտան», թարգմ. Հարություն Յեսայան, Տփլիս. 1902:
2. «Դիմակ», թարգմ. Հարություն Յեսայան, Թիֆլիս, 1902:
3. «Գրադ», թարգմ. Տ. Վ. Բազու, 1903:
4. «Մի քանի պատմվածքներ», թարգմ. Ա. Վ. Թիֆլիս, 1903

Այս ժողովածվի մեջ մտել են.

1. Ճառախոս, 2. «Դատաստանի նախորդ գլխերը», 3. «Լավ
վերջավորություն», 4 «Ն՝յ, հասարակություն» և 5. «Պաղա-
տոմս» պատմվածքները:

5. Տաղակալի պատմություն» (ծերունու որագրից) թարգմ. Գ. Ա.
Բազու. 1903:

6. «Մարզը պատյանի մեջ» զրույց, թարգմ. Ա. Բարուբեշ.,
Շուշի, 1904:

7. «Պատմվածքներ», թարգմ. Գ. Արաբաջյան, Ալեքսանդրապոլ,
1904:

Պատմվածքների այս ժողովածվի մեջ մտել են

1. Քնել եմ ցանկանում», 2. «Գլխազիտտը»
3. «Քննիչը», 4. «Ընտանիքի հայրը», 5. «Թշնամի-
ներ», 6. «Ապուրիլի դավակ», 7. «Աքսորանքի մեջ»,
8. «Անտանիքի մարդիկ» և 9. «Սև աբեղա»:

8. «Պատմվածքներ», թարգմ. Ռ. Խանդադ. Թիֆլիս, 1913:

Բովանդակություն

1. «Բամելեոն», 2. «Հարկ յեղած միջոցները»
3. «Պատյանի մարդը», 4. «Շնիկով տիկինը»,
5. «Շվեդական լուցիկ»:

9. «Ընտիր պատմվածքներ»

1934:

Բովանդակություն

- 1 «Զինովիկի մահը», 2. «Մտքերի խռովություն»,

3. «Զարամիտը», 4. «Թալիծ», 5. «Հոգեհանգիստ»,
6. «Պալատ № 6», 7. «Պատենալոր մարդը» և 8.
«Զորակում»:

10. «Պատյանի միջին մարդը», թարգմ. Հ. Բողդանյան, Ա. Մ.
Լինինի քննադատական—կենսագրական ոչերկով,
Ռոստով—Դոն, 1935:

Գլավկիտի լիազոր ն. 9242 Պատվեր 1065 հրատ. 4239
տիրած 3000 թուղթ 72 $\times$ 110 տպ. 3 $\frac{1}{4}$ մամ., 51.200
նիշ, հեղ. 4 մամ.

Յերևան, Պետհրատի տպարան, Լենինի № 65,

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0322118

14.900